

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Тема: Національна безпека України:
аспект євроатлантичного співробітництва

Спеціальність 281 – «Публічне управління та адміністрування»

Дипломна робота містить результати власних досліджень. Усі текстові та графічні запозичення мають посилання на відповідне джерело.

Слухач

_____

особистий підпис, дата

О. О. Шастко

_____

розшифрування підпису

Допускається до захисту

Зав. кафедри

_____

особистий підпис, дата

І. П. Лопушинський

_____

розшифрування підпису

Керівник

_____

особистий підпис, дата

О. В. Молодцов

_____

розшифрування підпису

Рецензент

_____

особистий підпис, дата

О. І. Серняк

_____

розшифрування підпису

АНОТАЦІЯ

Шастко О. О. Національна безпека України: аспект євроатлантичного співробітництва – Рукопис.

Магістерська робота за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. – Івано-Франківськ, 2024.

У дослідженні розглянуто питання національної безпеки України в аспекті євроатлантичного співробітництва.

Охарактеризовано теоретичні засади національної безпеки, зокрема подано зміст поняття «національна безпека», а також досліджено національну безпеку як соціальне явище. Наведено структуру національної безпеки та її складові.

Крім того, проаналізовано правові й політичні аспекти євроатлантичного курсу України та формування державної політики щодо євроатлантичної інтеграції.

У роботі також досліджено розвиток відносин Україна-НАТО як гарантії національної безпеки, а також співробітництво України і НАТО в протидії деструктивним інформаційним впливам Російської Федерації.

Результати магістерського дослідження направлені на підвищення професійного рівня публічних управлінців та ознайомлення їх із процесом євроатлантичної інтеграції України, а також покликані забезпечити ефективну роботу органів державної влади та місцевого самоврядування.

Матеріали роботи будуть корисними для удосконалення діяльності органів влади, а також у процесі підвищення кваліфікації чи професійного навчання державних службовців.

Ключові слова: національна безпека, євроатлантичний курс, західна цивілізаційна спільнота, стратегія національної безпеки

SUMMARY

Shastko O. O. National security of Ukraine: an aspect of Euro-Atlantic cooperation - Manuscript.

Master's thesis in the specialty 281 «Public Administration».- Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. - Ivano-Frankivsk, 2024.

The study examines the issue of national security of Ukraine in the aspect of Euro-Atlantic cooperation.

The theoretical foundations of national security are characterized, in particular, the meaning of the concept of "national security" is presented, and national security as a social phenomenon is also investigated. The structure of national security and its advantages are given.

In addition, the legal and political aspects of Ukraine's Euro-Atlantic course and the formation of state policy regarding Euro-Atlantic integration are analyzed.

The work also traces the development of Ukraine-NATO relations as a guarantee of national security, as well as the cooperation of Ukraine and NATO in countering the destructive informational influences of the Russian Federation.

The results of the master's study are aimed at increasing the professional level of public managers and familiarizing them with the process of Euro-Atlantic integration of Ukraine, as well as ensuring the effective work of state authorities and local self-government.

The materials of the work will be useful for improving the activities of authorities, as well as in the process of improving the qualifications or professional training of civil servants.

Key words: national security, Euro-Atlantic course, Western civilizational community, national security strategy

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....	9
1.1 Характеристика змісту поняття «національна безпека» та її правова основа.....	9
1.2 Національна безпека як соціальне явище.....	17
1.3 Структура національної безпеки та її складові	27
РОЗДІЛ 2 ЄВРОАТЛАНТИЧНИЙ КУРС УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	38
2.1 Україна в євроатлантичній цивілізаційній спільноті.....	38
2.2 Правові й політичні аспекти євроатлантичного курсу України....	52
2.3 Формування державної політики щодо євроатлантичної інтеграції....	66
РОЗДІЛ 3 СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄВРОАТЛАНТИЧНОГО КУРСУ З ТОЧКИ ЗОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....	77
3.1 Розвиток відносин Україна-НАТО як гарантія національної безпеки	77
3.2 Співробітництво України та НАТО в протидії деструктивним інформаційним впливам Російської Федерації.....	86
ВИСНОВКИ.....	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	98

ВСТУП

Актуальність теми. Співробітництво з міжнародними організаціями є одним із важливих компонентів зовнішньої політики України на сучасному етапі, який надає можливості для ефективного представництва на міжнародній арені та вирішення нагальних проблем.

Наразі стратегічною метою України є збереження своєї територіальної цілісності та гарантування національної безпеки. І розвиток конструктивного діалогу з Організацією Північноатлантичного договору сприяє реалізації цієї мети. Співпрацюючи з НАТО, Україна спроможна значно підвищити свою обороноздатність, забезпечення та майстерність військовослужбовців. А це, в свою чергу, позитивно позначається на здатності України гарантувати свою національну безпеку. Раніше Україна, оголосивши свій європейський вибір, першочергово прагнула європейської інтеграції – вступу до Європейського Союзу.

Це зумовлювалося природнім прагненням більшості населення до європейського рівня життя. Натомість євроатлантична інтеграція здебільшого не вважалася пріоритетною самоціллю: вступ до НАТО розглядався як допоміжний інструмент, етап на шляху вступу до ЄС. Адже, вважалось, Україні не загрожувала агресія сусідів. Діям Будапештський меморандум, Україна сама виступала контрибутором міжнародної безпеки через участь у миротворчих операціях ООН тощо.

Та події 2014-го і 2022-го року розвіяли ці ілюзії. Тривала агресія Російської Федерації проти України, її гібридні форми наочно продемонстрували необхідність безпекової співпраці Києва з державами та безпековими структурами Заходу.

Обґрунтування вибору теми дослідження. Оголошення Україною про припинення політики позаблоковості не лише розширило можливості пошуку підтримки з боку Північноатлантичного Альянсу, а й, у перспективі, поставило на порядок денний питання про євроатлантичну інтеграцію України. Тому питання співробітництва України і НАТО наразі є дуже важливими. А необхідність реформування безпекового сектору нашої держави в цілому та Збройних Сил України зокрема наразі є не просто одним з засобів досягнення членства в НАТО. І реформи, і євроатлантична інтеграція є запорукою реалізації базових потреб і національних інтересів України. Адже безпека, як стан відсутності загроз або здатність нейтралізувати їх, дає можливість повноцінного розвитку української державності.

Теоретичні засади поняття національної безпеки розглядали у своїх працях такі науковці як Г. П. Ситник, М. Г. Орел, В. О. Антонов, О. В. Скртипнюк, С. О. Кравченко, С. І. Мітряєва, Н. А. Сіцінський

Євроатлантичний курс України з точки зору національної безпеки досліджували: А. В. Бородай, В. А. Грехов, Н. П. Середюк, А. О. Магомедов, В. Є. Максимець, В. І. Вівсяник, С. І. Пирожков.

Мета дослідження і завдання дослідження. Мета магістерської роботи полягає у дослідженні національної безпеки України в контексті євроатлантичної інтеграції.

Для досягнення мети, необхідно вирішити наступні завдання:

- охарактеризувати зміст поняття «національна безпека» та його правову основу;
- розглянути безпеку як соціальне явище;
- розглянути структуру національної безпеки та визначити її складові;
- охарактеризувати Україну в євроатлантичній цивілізаційній спільності;

- проаналізувати правові й політичні аспекти євроатлантичного курсу України;
- охарактеризувати формування державної політики щодо євроатлантичної інтеграції;
- проаналізувати розвиток відносин Україна-НАТО як гарантію національної безпеки;
- охарактеризувати співробітництво України та НАТО в протидії деструктивним інформаційним впливам Російської Федерації.

Об’єкт дослідження – національна безпека України.

Предмет дослідження – процес інтеграції України в євроатлантичні структури як гарантія безпеки нашої держави.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети дослідження застосовувалася система загальних та спеціальних методів наукового пізнання. Зокрема, *діалектичний метод* дав можливість забезпечити повноту, об’єктивність, всебічність та конкретність результатів дослідження; *системно-структурний метод* застосовано при узагальненні нормативної бази та наукової літератури; *логіко-догматичний метод* – став у нагоді при тлумаченні окремих наукових та законодавчих термінів, формулюванні визначень юридичних понять; *метод аналізу і синтезу*, а також *порівняльний метод* були використані для дослідження процесу аналізу формування політики безпеки нашої держави в контексті євроінтеграції.

Новизна отриманих результатів полягає в обґрунтуванні важливості інтеграції України в євроатлантичні структури як гарантії безпеки нашої держави. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку концептуальних і положень, що вирізняються науковою новизною та мають важливе теоретичне та практичне значення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в роботі положення, висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані у:

- науково-дослідній діяльності – як основа для подальшого дослідження питань національної безпеки в контексті євроатлантичного співробітництва;

- правозастосовчій діяльності – для формування критеріїв кваліфікації публічних управлінців та посадових осіб органів місцевого самоврядування в контексті безпечних процесів у нашій державі;

- навчальному процесі – при розробленні нових та оновленні існуючих навчальних курсів за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування».

Опис структури роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, що включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 85 сторінок. Список джерел містить 56 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1 Характеристика змісту поняття «національна безпека» та її правова основа

Обґрунтованість управлінських рішень щодо забезпечення безпеки життєдіяльності людини (індивіда), суспільства та державних інститутів залежить від наявності в дослідників, політиків та управлінців понятійнокатегоріального апарату, який дозволяв би уникнути неоднозначності та суперечності під час підготування цих рішень.

Поняття "національна безпека" є базовим для визначення низки інших понять, серед яких, зокрема: "політика національної безпеки", "система національної безпеки", "загрози національній безпеці". Водночас, незважаючи на спроби приведення змісту поняття "національної безпеки" до вигляду, який дозволив би оперувати з ним під час виконання практичних завдань публічного управління у сфері національної безпеки, до цього часу немає єдності щодо сутності соціального явища, для позначення якого використовують це поняття.

Зауважимо, що в цьому разі під соціальними явищами у сфері національної безпеки розуміються дії та взаємодії людей, здійснювані безпосередньо або через соціальні організації, інститути та механізми, їхні потреби, інтереси, процеси, як елементи соціальної реальності, які утворюють множину соціальних фактів (сукупність умов існування членів суспільства).

Ці факти завжди мають матеріальну і духовну визначеність. Вони є реальністю, яка існує окремо від людини і характеризується об'єктивно притаманними їй властивостями (матеріальна визначеність). З іншого боку, у явищах соціальної реальності втілено те, що часто називають "сміслом",

"значенням", оскільки людина втілює в них свої уявлення, цілі, бажання тощо, тобто з'являється духовна визначеність.

Історично сформувалися два підходи з'ясування когнітивних (визначальних) ознак соціального явища, яке позначають поняттям "національна безпека". Згідно з першим підходом, сутність цього поняття розкривають у контексті розв'язання проблеми захисту прав і свобод людини (індивіду). Вони розглядаються як абсолютні цінності в широкому їх трактуванні. Тому в межах цього підходу забезпечення безпеки людини (громадянина) визнається пріоритетом, тобто стратегічною метою суб'єктів публічного управління, а забезпечення безпеки держави (її інститутів) та суспільства розглядаються як другорядні завдання.

Очевидно, що в цьому разі відбувається пониження ролі державних інститутів та інституцій (механізмів) під час розв'язання тих чи інших суспільно значущих проблем, у тому числі й у сфері безпеки, що, наприклад, відображається у скептичному ставленні до майбутнього цих інститутів та інституцій у концепціях ліберального спрямування. Зауважимо, що в Україні ці концепції набули популярності, особливо серед науковців, аналітиків, експертів, діяльність яких підтримується за рахунок іноземних грантів.

Це одна з причин домінування на вітчизняних теренах думки, що завдяки саме громадським організаціям, активістам, волонтерам тощо, а не зусиллям органів державної влади та законних військових формувань вдалося зупинити переростання збройного конфлікту на Донбасі в широкомасштабну війну у 2014 році.

У другому підході акцентується увага на пріоритеті забезпечення безпеки державних інститутів та інституцій, які розглядаються як системоутворювальні чинники забезпечення національної безпеки. Саме цей підхід покладено в основу формування політики та механізмів забезпечення національної безпеки більшості країн, зокрема США та Російської Федерації. Принципово важливим є те, що в обох підходах думки фахівців суттєво різняться стосовно того, що слід розуміти під національною безпекою: стан

предмета (об'єкта, суб'єкта, процесу тощо) чи категорію, яка характеризує його стан, а також змісту елементів "національна" і "безпека", які утворюють це поняття та його взаємозв'язку з іншими поняттями [27;39;43;52;94;116;120;145;146].

Це знаходить своє відображення і в нормативно-правових документах, у яких пропонуються різні версії трактування змісту поняття "національна безпека". Водночас, як правило, поза увагою залишається і той факт, що з'ясування змісту поняття "національна безпека" має відбуватися передусім у контексті природи факторів (об'єктів, процесів тощо), які ідентифікують як небезпеки буттю (існуванню) людини (індивіда), суспільства чи державних інститутів.

При цьому для з'ясування сутності того чи іншого соціального явища, необхідно враховувати, що явища, котрі свідчать про сутнісні характеристики соціальних об'єктів, виражають не тільки очевидні характеристики соціальної дійсності. Вони також відображають й більш глибокі її процеси, зв'язок яких з цим явищем не піддається безпосередньому спостереженню, тобто має латентний характер. Чільне місце серед них посідає і соціальне явище, яке позначають поняттям "національна безпека". Тому розкриття сутності цього явища не є тривіальним завданням.

Крім того, нетривіальність цього завдання зумовлена низкою інших чинників, які здійснюють суттєвий вплив на зміст та динаміку соціального явища, яке позначають поняттям "національна безпека". Серед цих чинників, зокрема, геополітичні, геоекономічні та соціокультурні трансформації в сучасну епоху, необхідність урахування національних особливостей суспільного розвитку та кумулятивного ефекту зростання небезпек буттю (життєдіяльності) людини (індивіду), суспільству та державним інститутам. Тому, незважаючи на те, що в науковій, нормативній та публіцистичній літературі, як правило, вважають, що "національна безпека" є поняттям, в науковому сенсі більш доцільним є вживання терміна "концепт".

Доцільність використання терміна "концепт" зумовлена передусім тим, що соціальне явище, яке позначають поняттям "національна безпека", породжене конкретним суспільством та існує тому, що люди згодні слідувати певним правилам, виконання яких розглядається як передумова її забезпечення. Це означає, що це явище є соціальним конструктом, який відображає специфіку етнокультурного усвідомлення, емоційну та варіативну оцінну характеристику динаміки безпечних умов їхнього буття.

Поняття ж, як правило, передбачає мінімізацію будь-якої суб'єктивності, варіативності, є нормативним, що не дозволяє відобразити в його змісті властивості, суперечності, тенденції розвитку предметів (об'єктів, суб'єктів, тощо), які утворюють соціальне явище. У розкритті сутності соціального явища, яке позначають поняттям "національна безпека", домінують два підходи: або акцентується увага на базисних ліберальних цінностях суспільства, або концептуалізація цього явища здійснюється у контексті захисту та просування національних інтересів. Проте в межах цих підходів існує проблема, яка може бути зведена до двох запитань, на які досить важко отримати однозначну відповідь: які саме цінності, тобто хто і яким чином визначає їх сукупність на офіційному (державному) рівні

Складність отримання однозначної відповіді на ці питання зумовлена тим, що керівна політична еліта часто намагається представити власні (корпоративні) цінності та інтереси як суспільні. Тому завжди є небезпека підміни національних цінностей та інтересів інтересами владної верхівки. Особливо це є небезпечним, коли при владі перебувають представники олігархічного капіталу.

Крім того, навіть у розвинених демократіях можуть ігноруватися інтереси меншості, оскільки наявні там механізми прийняття рішень, у тому числі й щодо сукупності та пріоритетності національних цінностей та інтересів, зумовлюють нав'язування волі більшості меншості. Тому те, що, наприклад, артикулюється як національний інтерес, у тому числі інтерес

кожної соціальної групи, насправді може не відповідати інтересам меншості, інколи досить значної за чисельністю (близько 50 % населення).

Варто також зазначити, що коли поняття "національна безпека" почали використовуватися в політичному лексиконі та публічному управлінні на Заході, воно використовувалося як своєрідний синонім обороноздатності держави. Тому в теоретичних дослідженнях, філософській та політичній літературі під національною безпекою переважно розуміли воєнну та політичну безпеку. Сьогодні ж національна безпека та проблеми її забезпечення розглядають у різних аспектах. Проте, і до цього часу серед фахівців немає єдності стосовно того, розглядати її як елемент соціальної реальності чи категорію, яка його характеризує.

Зокрема, фахівці Європейського Центру з вивчення питань безпеки ім. Дж. К. Маршалла, вважають, що "національна безпека" – термін, який включає поняття національної оборони та характер відносин з іншими країнами (зокрема, умови, які створюються військовою чи оборонною перевагою над будьякою країною (групою країн) або вигідною позицією в міжнародних відносинах) [10].

Деякі вітчизняні дослідники схильні розуміти національну безпеку як категорію, яка характеризує ступінь захищеності життєво важливих інтересів, прав і свобод особи, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз або ступінь відсутності загроз правам і свободам людини, базовим інтересам і цінностям суспільства та держави [39].

На думку російського дослідника А. Возженікова, національна безпека – це "стан держави, за якого відсутні або усунені реальні зовнішні та внутрішні загрози її національним цінностям, інтересам та національному способу життя, тобто забезпечується реалізація життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави [27, с.55].

Його співвітчизник В. Манілов вважає, що національна безпека "складна багаторівне система, яка формується у руслі об'єктивних процесів під прямим та опосередкованим впливом множини факторів" [79, с.17]. Таким чином

розкриття сутності соціального явища, яке визначають поняттям "національна безпека", залишається актуальною проблемою в теорії національної безпеки та теорії публічного управління та адміністрування.

Різноманіття уявлень щодо сутності соціального явища, для позначення якого використовують поняття "національна безпека", знаходить своє відображення і в нормативно-правових документах стратегічного рівня управління. Це, безумовно, породжує суттєві невизначеності та ризики під час підготовки й імплементації управлінських рішень у сфері національної безпеки.

Наприклад, закон "Про національну безпеку", підписаний у 1947 р. Президентом США Г. Труменом, визначив національну безпеку як інтеграцію питань внутрішньої, зовнішньої та воєнної політики в інтересах вироблення урівноваженого підходу до розв'язання проблеми використання США різних засобів – воєнних і невоєнних – у своїй зовнішній політиці для забезпечення власної безпеки.

Таким чином, у цьому визначенні змісту національної безпеки акцентується увага на заходах США в зовнішній сфері. У чинній до 2003 р. Концепції (основах державної політики) національної безпеки України під поняттям "національна безпека" пропонувалося розуміти "стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз" [67].

Донедавна в чинному Законі України "Про основи національної безпеки України" національна безпека визначається як "захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам" [58].

Чинний Закон України "Про національну безпеку України" пропонує розуміти під національною безпекою "захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз" [57].

Наведені інтерпретації змісту поняття "національна безпека" в правових документах використовують поняття "національні інтереси" та "загрози", з'ясування сутності яких також не є тривіальним завданням. Зокрема, про це свідчить і аналіз чинного Закону України "Про національну безпеку України".

У ньому йдеться про всі без винятку національні інтереси, а не тільки життєво важливі, як було в попередньому Законі. При цьому в останньому ці інтереси трактувалися як "життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу...визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток" [58].

Тобто в цьому разі поняття "національні інтереси" ототожнювалися з поняттям "національні цінності". Але ж ототожнення поняття "національні інтереси" з поняттям "національні цінності" є грубою гносеологічною помилкою. "Інтерес" та "цінності" пов'язані із соціальними явищами, які мають різні когнітивні (визначальні) ознаки природи свого походження. Саме тому, як відомо, "цінність" є категорією та об'єктом досліджень науки про цінності (окремого розділу філософії), а "інтерес" – соціології і політичних наук. Крім того, основою національних цінностей є соціокультурний конструкт буття народу (нації), а національних інтересів – суспільно-політичний контекст, який, очевидно, є більш динамічним. Тому принципово важливим є те, що формування цінностей у суспільстві є процесом, який може охоплювати сотні і тисячі років, а системи національних інтересів – роки, зрідка десятиліття.

Згідно з чинним законодавством, національні інтереси – це "життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян" [57]. Тобто апріорі вважається, що до кола національних інтересів України належать тільки "життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави". Проте це також викликає запитання, оскільки сукупність національних інтересів має

ієрархічну побудову, через що в політичних науках та керівних документах з питань забезпечення національної безпеки, як правило, їх поділяють на життєво важливі інтереси, периферійні інтереси, інтереси виживання та інші [44, с. 160-161].

Для інтерпретації змісту поняття "національна безпека" в наведених правових документах України використовують також поняття "загрози". Характерно, що і в Стратегії національної безпеки Російської Федерації зміст поняття "національна безпека" розкривається з використанням поняття "загрози". У цій Стратегії під поняттям "національна безпека" розуміється "стан захищеності особи, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, за якого забезпечується реалізація конституційних прав і свобод громадян Російської Федерації, гідна якість та рівень їхнього життя, суверенітет, незалежність, державна і територіальна цілісність, стійкий соціально-економічний розвиток" [129].

При цьому під загрозами національній безпеці розуміються "сукупність умов і факторів, які створюють пряму або опосередковану можливість нанесення шкоди національним інтересам". Згідно ж із чинним законодавством України загрозами національній безпеці є "явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України" [57].

Таким чином, можна дійти висновку, що російські та українські керівні документи у сфері національної безпеки до кола національних інтересів не зараховують збереження національних цінностей. При цьому російські взагалі їх не згадують у змісті запропонованого ними поняття "загроза національній безпеці". Українські ж законодавці вважають, що загрози національним інтересам – це одне, а національним цінностям – це дещо інше. Викладене є ілюстрацією нерозуміння на законодавчому рівні соціального явища, для позначення якого використовують поняття "загрози", як складного феномену живої матерії, який загалом відображає стан системи, у якій вона зберігає свою

цілісність, стійкість, здатність до ефективного функціонування та стійкого розвитку.

Очевидно, що це також не сприяє пошуку адекватних управлінських рішень щодо забезпечення національної безпеки. Таким чином, нормативні документи, як і вітчизняні та іноземні дослідники, дають різні тлумачення сутності соціального явища, для визначення якого вони використовують поняття "національна безпека". Унаслідок цього в міжнародній, внутрішній та зовнішній політиці держав, у теорії та практиці публічного управління та адміністрування, не існує поняття, яке могло б зрівнятися за ступенем туманності, частотою відносно не чіткого вживання з концептом "національна безпека" через його багатокomпонентний та міждисциплінарний характер.

1.2 Національна безпека як соціальне явище

В останні десятиліття активізувалися спроби більш ґрунтовного з'ясування сутності соціального явища, яке позначають концептом "національна безпека", у контексті пошуку шляхів безпечного розвитку від окремої людини до світової спільноти, природи виникнення, діалектики розвитку, механізмів формування й можливого управлінського впливу на його характеристики. При цьому є підстави стверджувати, що головна причина розбіжностей у розумінні сутності зазначеного явища зумовлена неможливістю виміряти його безпосередньо, що зумовлює важливість концептуалізації цього явища. У цьому разі йдеться про процедуру введення онтологічних уявлень у деякий масив емпіричних даних, які забезпечують теоретичну організацію знання і схематизацію зв'язку понять, що відображають можливі тенденції змін референтного поля соціального явища "національна безпека" як об'єкта, що дозволяє формулювати гіпотези про його природу та характер взаємозв'язків з іншими явищами.

Концептуалізація передбачає побудову системи індикаторів з'ясованих властивостей цього явища. Для цього необхідно здійснити інтерпретацію концепту "національна безпека", результатом якої має бути пошук теоретичного інтерференту, тобто його трактування шляхом розкладу на ті чи інші конкретні елементи. У цьому разі концепт "національна безпека" розкладається на елементи "національна" та "безпека". Водночас інтерпретація концепту "національна безпека" є передумовою його операціоналізації, тобто його кількісного відображення за рахунок організації процесу визначення емпіричних спостережень, які можуть бути взяті як індикатори, які вирізняють зміст концепту.

Таким чином, фіксація ознак та властивостей цього соціального явища є передумовою врахування його як важливого елементу соціальної реальності для пізнання суттєвих характеристик суспільного життя і на цій основі – підготовки відпо-відних управлінських рішень щодо забезпечення національної безпеки.

Загальновідомою вимогою щодо концептуального визначення концепту є те, що воно має вказувати на унікальний атрибут, властивий усім соціальним явищам, які вимірюються. У концепті "національна безпека" ним є концепт "безпека". Крім того, цей концепт розкладається на елементи, характеристики яких можна вимірювати, тобто здійснювати операціоналізацію ("безпека людини", "безпека соціальної групи", "безпека державного кордону" тощо). Водночас, незважаючи на те, що ілюзорна доступність трактування на інтуїтивно-побутовому рівні соціального явища, яке визначають поняттям "безпека", зумовлює широке його використання політиками, управлінцями, аналітиками та експертами (у тому числі й у трактуванні сутності соціального явища, яке вони визначають поняттям "національна безпека"), це соціальне явище достатньою мірою не досліджене. Про це, зокрема, свідчать наукові дискусії, які лежать у площині вибору раціональної основи для структуризації та оцінювання небезпек безпеці (від людини до земної цивілізації), принципів побудови та критеріїв оцінки ефективності відповідних систем безпеки,

вибору допустимих засобів і способів її забезпечення. Тому інтерпретація та операціоналізація концепту "національна безпека" передбачає передусім урахування сутності соціального явища, яке визначають концептом "безпека".

Саме це явище, є фундаментальною та системною характеристикою буття соціальних систем, а не ліберальні цінності чи національні інтереси, які розглядаються як основні атрибути в традиційних підходах розкриття сутності соціального явища, яке визначають поняттям "національна безпека". Концепт "безпека", а відтак і концепт "національна безпека" мають розглядатися як характеристики буття (існування) державності, як соціальної системи, компонентами якої є територія, макросоціальна спільнота (нація) зі своїм культурним кодом та створені нею державні інститути, які утворюють каркас національної держави.

Основною комплексною небезпекою для державності, як показав свого часу Т. Гоббс, є руйнація соціального порядку, стійкість якого за будь-яких форм правління і державного устрою фактично тотожна цінності безпеки для людини (індивіда), суспільства та державних інститутів [38]. Сучасні умови державотворення, характерною ознакою яких є активна генерація симулякрів, які є руйнівними для соціальних порядків, неефективність традиційних способів інтеграції та координації дій індивідів, які намагаються досягти своїх прагматичних цілей, сформували проблемне поле конституювання соціальності сучасного типу.

Ідеться про пошук оптимального балансу влади в трикутнику індивід–суспільство–держава шляхом горизонтального і вертикального впорядкування (узгодження) принципів та цілей елементів соціуму [92]. Тому актуальними проблемами публічного управління у сфері національної безпеки є виявлення та оцінювання факторів, які є причинами небезпек руйнації соціального порядку, а також формування механізмів адекватного реагування на них. Об'єктивно-суб'єктивна природа та органічна єдність онтологічного та гносеологічного аспектів відображення цих проблем зумовлює необхідність

використання для їх розв'язання геополітичного, інституціонального, глобалізаційного, системного, діяльнісного, синергетичного підходів.

Крім того, важливим є врахування принципів стійкого розвитку соціальних систем та результатів філософського, політологічного, правового і ціннісно-етичного аналізу механізмів забезпечення їхньої безпеки. Водночас неоднозначний та суперечливий вплив геополітичних, гео економічних, геокультурних процесів на національний розвиток, можлива підміна провладною елітою суспільних (національних) цінностей та інтересів своїми цінностями та інтересами мають спонукати до більш ретельного дослідження місії культурного коду макросоціальної спільноти (нації), яка проживає на певній території, у забезпеченні стійкості державності, оскільки очевидно, що його руйнація у динаміці небезпек дезінтеграції державності є одним із визначальних чинників.

Фіксація ознак і властивостей соціального явища, яке визначають концептом "національна безпека", передбачає також розгляд елементу: "національна". Очевидно, що ці ознаки і властивості можуть бути розкриті в контексті аналізу сутності (змісту) соціальних явищ, яке визначають поняттями "нація" та "націоналізм".

Розкриття взаємозв'язку цих явищ у контексті забезпечення безпеки людини, суспільства та державних інститутів заслуговує на окрему увагу. "Нація", "націоналізм" та культурний код в концепті "національна безпека". Сьогодні існують три основних підходи інтерпретації змісту соціального явища, яке позначають поняттям "нація".

Згідно з першим це поняття пов'язується з групою людей, яка ідентифікує себе за тими чи іншими ознаками, зокрема, це спільність самосвідомості та соціальної структури. Тому в цьому разі на перший план висувається етнічна сутність і, як наслідок, стверджується, що "нація" є історичною категорією.

Другий підхід ґрунтується на тому, що поняття "нація" передбачає розгляд передусім певної сукупності людей за належністю до тієї чи іншої держави (території).

Третій підхід певною мірою поєднує попередні два, коли поняття "нація" розглядається як етнічне, історичне явище і як поняття, що ототожнюється з державою. Типовими представниками першого напряму є прихильники комуністичної ідеології.

Наприклад, у роботі "Марксизм і національно-колоніальне питання" націю Й. Сталін визначав як таку, що склалася історично, має стійку спільність мови, території, економічного життя і психологічного складу, що виявляються в спільності культури [124]. Стверджується також, що нація виникає в період подолання феодальної роздробленості на основі капіталістичних економічних зв'язків, утворення внутрішнього ринку, складається з різних племен та народностей. При цьому знищення національних відмінностей і злиття націй розглядається як неминуче явище після перемоги соціалізму у світовому масштабі.

Російський учений А. Возженніков зазначає, що таке визначення поняття "нація" не відповідає поглядам сучасної науки. Він стверджує, що, акцентуючи увагу на етнічному в понятті "національне", комуністична ідеологія поступово витіснила з науки державницький, країнознавчий бік поняття "нація", та переконаний, що це поняття є "вічною" категорією [27].

Навряд чи можна погодитися з А. В. Возженіковим, оскільки в такому разі поняття "націоналізм", "національна безпека", "національний інтерес", які значною мірою є похідними від поняття "нація", також мають бути "вічними" категоріями. Але такою категорією є категорія "безпека". Це свідчить про принципову різницю між поняттям "безпека" та "національна безпека", хоча ці поняття безпосередньо і пов'язані зі створенням сприятливих умов для забезпечення прогресивного розвитку людини (індивіда) і суспільства.

Друге поняття є категорією історичною. Не випадково мало висловлювань про "націю" і про "націоналізм" у таких видатних мислителів,

як К. Маркс, М. Вебер, Дж. Локк, Е. Дюркгейм, З.Фрейд, М. Фуко. Якби це були "вічні" категорії, вони б не залишилися поза їхньою увагою. Та й саме поняття "національна безпека" ввійшло в науковий лексикон тільки в першій половині минулого століття.

Учені на Заході поняття "нація" часто вживають як синонім поняття "держава", тобто вважають його належним до сфери політики, до націй, які мають державність. Це підтверджує і назва ООН, де під словом "нація" розуміється "держава". Водночас фахівці зауважують, що можливі непорозуміння. Зокрема, держава може складатися з кількох націй. Наприклад, Велика Британія є державою, але включає англійську, шотландську, уельську та частину ірландської нації.

Крім того, представники однієї нації можуть проживати на територіях багатьох держав, не маючи власної держави. Характерним прикладом є єврейська нація, яка століттями не мала власної держави. Прикладом є й українська нація, яка до 1991 р. була однією з найбільших в Європі, але не мала своєї держави. Таким чином, нація є історичною категорією і результатом перемішування розрізнених спільнот у сучасних індустріальних суспільствах, які вимагають солідарності, що базується на підкріпленій загальною грамотністю високої культури. Вона завжди містить у собі потяг (прагнення) до формування власної державності.

Кристалізуючись навколо цього питання, нація набуває етнополітичного характеру свого розвитку, визначальною ознакою якого є її прагнення до самовизначення, оскільки в цьому нація вбачає гарантію виживання, збереження своїх цінностей та подальшого розвитку. Що ж до інтепретації змісту соціального явища, яке позначають поняттям "націоналізм", то, як вважають Б. Андерсон та З. Бауман, сьогодні важко уявити соціальне явище, яке призводило б до таких розбіжностей серед дослідників щодо джерел його походження і майбутніх перспектив, оскільки ніхто не зміг навести переконливих доказів його сучасності або архаїчності, його корисності або шкідливості [3;8].

Водночас в умовах глобальних трансформацій у політичній, культурній та економічній сферах під час розв'язання проблем безпеки людини (індивіда), суспільства та державних інститутів принципово важливим є врахування взаємозалежності небезпек руйнації культурного коду народу (нації) та кризи державності [92]. Під цим кодом розуміється закодована в деякій формі інформація, яка дозволяє ідентифікувати унікальні культурні особливості, які досталися народу від предків, а під державністю – певна організація матеріального і духовного буття народу як соціальної системи, яка складається із території, макросоціальної спільноти (нації), яка на ній проживає і вирізняється культурним кодом, та створені нею державні інститути.

Таким чином, роль елементу "національна" в концепті "національна безпека" може бути з'ясована шляхом дослідження взаємозв'язку сутності концептів "нація" та "націоналізм" у контексті забезпечення безпеки державності. Ця безпека залежить від об'єктивно-суб'єктивної природи взаємозв'язку природно-біологічних і соціальних умов розвитку державності як соціальної системи. Тому існує взаємозалежність небезпек руйнації культурного коду народу (нації) та національної безпеки, зокрема через кризи державності.

Ці небезпеки необхідно розглядати в контексті сучасних тенденцій трансформацій геополітичного, культурного та економічного світового простору. Крім того, одним із наслідків цих трансформацій є відсутність у світовому співтоваристві виключно мононаціональних держав. Тому в концепті "національна безпека" прикметник "національна" (армія, освіта, безпека, економіка тощо) сьогодні має використовуватися стосовно всього народу, який проживає на теренах держави. Цей народ утворюють національні групи – сукупності людей, які мають спільне істориче минуле й об'єднані економічними, політичними, професійними, культурними, науковими, релігійними та іншими інтересами, які за назвою є національними, а за суттю – інтересами макросоціальної спільноти, яка проживає в певній країні.

Складові безпеки державності, які відображають зміст завдань щодо забезпечення національної безпеки. Аналіз соціокультурних феноменів, які визначаються концептами "безпека", "небезпека", "національна безпека" в контексті відображення ними мети та характеристики буття соціальних систем дозволяє виокремити три складові безпеки державності:

- безпека території;
- безпека макросоціальної спільноти (нації), яка проживає на певній території;
- безпека державних інститутів.

При цьому діалектична єдність цих складових зумовлена нерозривністю їхнього буття. У сучасних умовах забезпечення безпеки території передбачає не тільки традиційний захист територіальної цілісності, а й інші заходи. Серед них, зокрема, заходи щодо охорони довкілля, тобто раціонального використання природних ресурсів, збереження природних комплексів, забезпечення екологічної безпеки, загалом обмеження негативного впливу людської діяльності на довкілля, яке є матеріальною основою буття людини.

Забезпечення безпеки макросоціальної спільноти передбачає створення передумов для її всебічного, прогресивного розвитку та самореалізації кожної людини (індивіда) та соціальної групи. Основою ж забезпечення безпеки державних інститутів є створення передумов передусім для захисту конституційного ладу держави та її політичного та економічного суверенітету. Очевидно, що наведені складові безпеки державності залежать від багатьох факторів, зокрема, від політичного режиму, стану економіки, оперативної спроможності національних силових органів, необхідних для гарантованої відсічі збройній агресії, суспільно-політичної стабільності.

Водночас визначальними є спроможності (передусім державних інститутів) щодо виявлення, попередження та зниження можливого негативного впливу від небезпек руйнації культурного коду макросоціальної спільноти (нації), яка проживає на території держави. Про це переконливо свідчить історичний досвід, наприклад, єврейської та китайської націй, коли

втрата державності не стала фатальною для її відродження з часом, оскільки цим націям вдалося зберегти свій культурний код.

Тому пріоритетність реагування державних інститутів та інститутів громадянського суспільства на небезпеки руйнації культурного коду макросоціальної спільноти (нації) не може викликати сумніву. Таким чином, соціальне явище, яке визначають концептом "національна безпека", є специфічною властивістю буття державності. Це явище відображає кількісно-якісну динаміку розвитку державності як соціальної системи та об'єкта реальної дійсності.

Водночас національна безпека є інтегральним критерієм захищеності державності від небезпек та акумулює результати життєдіяльності макросоціальної спільноти (нації) та створених нею державних інститутів. Базовим пріоритетом цієї життєдіяльності є збереження якісної визначеності державності та функціонування, яке відповідає її природі. Іншими словами, соціальне явище, яке визначають концептом "національна безпека", відображає ступінь захищеності матеріальних і духовних цінностей людини (індивіда), суспільства і державних інститутів від небезпек або їх відсутності та пов'язані з цим базові (національні) інтереси щодо забезпечення позитивної динаміки розвитку державності.

Тому вибір конкретних шляхів, засобів і способів забезпечення національної безпеки зумовлюється необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам небезпек

Ідеться про парадигму, концептуальною основою якої є викладене вище розуміння сутності соціального явища, яке визначають концептом "національна безпека". Принципові особливості цієї парадигми такі:

– безпека будь-якого предмета (об'єкта, суб'єкта тощо) є соціокультурним феноменом, який характеризує стан його буття і водночас категорією, яка відображає універсальні властивості і відношення об'єктивної дійсності, загальні закономірності розвитку матеріальних, природних і духовних явищ, пов'язаних з існуванням цього предмета;

– зміст елементу "національна" в концепті "національна безпека" уособлює унікальні характеристики культурного коду макросоціальної спільноти (нації) та створених нею державних інститутів, за яких забезпечується збереження якісної визначеності державності як системи (об'єкта реальної дійсності) функціонування, яка відповідає її природі.

На відміну від традиційних підходів, вона дозволяє враховувати трансформації політичного, економічного і культурного глобального простору, мінімізувати небезпеки підміни національних цінностей та інтересів владною верхівкою та ігнорування потреб розвитку соціальних груп шляхом нав'язування волі більшості, а відтак і закласти підвалини нової методології пошуку адекватних управлінських рішень щодо забезпечення "національна безпека".

Таким чином, теоретико-методологічні труднощі інтерпретації та операціоналізації концепту "національна безпека" зумовлюють необхідність більш детального розгляду в контексті сучасних глибинних змін світового економічного, політичного та культурного середовища сутності концептів "небезпека", "безпека", "нація", "націоналізм", "національний", "культурний код народу (нації)", "державність", їхнього взаємозв'язку та взаємозумовленості як соціокультурних феноменів.

При цьому в концепті "національна безпека" елемент безпека розглядається як феномен, що характеризує стан буття людини, суспільства, державних інститутів, та як категорія, яка відображає властивості і відношення об'єктивної дійсності, загальні закономірності розвитку матеріальних, природних і духовних явищ, пов'язаних з їхнім існуванням.

Водночас зміст елементу "національна", уособлює унікальні характеристики культурного коду макросоціальної спільноти (нації) та створених нею державних інститутів, за яких забезпечується збереження якісної визначеності державності, яке відповідає її природі. Загалом же соціальне явище, яке позначають концептом "національна безпека" є специфічною властивістю буття (існування) державності. Вона відображає

кількісно-якісну динаміку її розвитку та водночас є інтегральним критерієм її захищеності від небезпек, а також акумулює результати життєдіяльності макросоціальної спільноти (нації) та створених нею державних інститутів. Тому вибір шляхів, засобів і способів забезпечення національної безпеки зумовлюється необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам небезпек для державності.

1.3 Структура національної безпеки та її складові

Виконаний вище аналіз феноменів "безпека", "небезпека", "нація", "націоналізм", поняття "національні інтереси" та підходів визначення змісту поняття "національна безпека" в контексті відображення ними мети та характеристики розвитку соціальних систем дає підстави стверджувати про три взаємозалежні рівні "національної безпеки": безпека людини (громадянина), безпека суспільства та безпека держави.

Принциповим є те, що ці рівні "національної безпеки" є величинами змінними. Конкретний рівень (ступінь, міра) безпеки людини (громадянина) залежить від багатьох чинників, зокрема від політичного режиму, стану економіки та соціальної сфери, від якості результатів розв'язання проблеми прогнозування, своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізації загроз людині (громадянину), пов'язаних з її прогресивним розвитком та самореалізацією в політичній, економічній, соціальній та гуманітарній сферах.

Рівень (ступінь, міра) безпеки суспільства залежить від політичного режиму, стану економіки та соціальної сфери, розвитку духовно-культурного потенціалу суспільства, сукупності умов, що дають змогу реалізувати права і свободи всіх суспільних груп населення та протистояти діям, що призводять до розколу суспільства. Як і безпека людини, цей рівень також залежить від результатів розв'язання проблеми прогнозування, своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізації загроз прогресивному розвитку суспільства в різних сферах його життєдіяльності.

Водночас забезпечення безпеки людини (громадянина) і суспільства передбачає наявність та розвиток суспільних інститутів (зокрема інститутів громадянського суспільства), розвинутих форм суспільної свідомості, чинного законодавства, що гарантують реалізацію законних інтересів, захист прав і свобод кожного члена суспільства. Пріоритетність тієї чи іншої складової національної безпеки визначається дією багатьох факторів суб'єктивного та об'єктивного характеру, зокрема станом розвитку суспільних відносин, політичної системи, економічного укладу, інститутів громадянського суспільства, характером зовнішніх зносин з іншими країнами.

Проте національна безпека також є змінною величиною, а поточна оцінка її рівня завжди розміщується на інтервалі від абсолютної безпеки (ідеальний стан), коли події, явища, процеси, які породжують небезпеки реалізації національних інтересів, повністю відсутні, до абсолютної небезпеки, коли сукупний вплив цих небезпек вносить до порядку денного питання про можливість існування соціальної системи, наприклад, питання про реальну загрозу її розпаду, насильницьку зміну конституційного устрою тощо.

Бажаний рівень національної безпеки (гарантований, критично допустимий чи недопустимий тощо) часто розглядається як мета, спосіб або необхідна умова життєдіяльності (прогресивного розвитку) людини, соціальної групи, суспільства чи держави. Цей розвиток можна уявити як рух по певній траєкторії у середовищі, що постійно змінюється й характеризується сукупністю взаємозумовлених факторів зовнішнього та внутрішнього характеру, які можуть бути описані певним набором показників (індикаторів). Саме тому "національна безпека" є системною кількісно-якісною характеристикою розвитку соціальної системи як об'єкта реальної дійсності.

За будь-яких умов задоволення потреби в безпеці на всіх її рівнях (індивідуальному, суспільному, національному, міжнародному) передбачає застосування системного підходу для всебічного врахування низки факторів, які здійснюють вплив на безпечний розвиток соціальної системи. Види

національної безпеки. В основі взаємодії між суб'єктами національної, регіональної та міжнародної безпеки лежать певні підходи щодо реалізації їх інтересів.

Різні погляди на можливі шляхи, засоби, способи, механізми реалізації інтересів породжують суперечності між зазначеними суб'єктами, які ними часто ідентифікуються як загрози. З огляду на це доцільно розрізнити два взаємопов'язаних види національної безпеки: внутрішню та зовнішню. У науковій та публіцистичній літературі ці поняття досить часто вживаються, але в Законі України "Про основи національної безпеки України" не наводиться визначення цих понять.

Водночас у вітчизняній літературі періодично робиться акцент то на внутрішніх, то на зовнішніх аспектах забезпечення національної безпеки.

Внутрішня безпека – це міра (рівень, ступінь) захищеності буття людини (індивіду), соціальних груп, суспільства та державних інститутів від небезпек, джерелами яких є процеси, явища, події тощо, а також дії (бездіяльність) юридичних та фізичних осіб, які розміщені в межах території держави і перебувають під її юрисдикцією.

Масштаби, характер, спрямованість, інтенсивність, тривалість тощо цих загроз зумовлена внутрішніми чинниками, а їх нейтралізація (зниження рівня впливу на безпеку) значною мірою визначаються можливостями органів державної влади. Небезпеки внутрішній безпеці проявляються в різних сферах життєдіяльності суспільства і держави: політичній, економічній, соціальній та гуманітарній (духовній).

Зовнішня безпека – це також міра (рівень, ступінь) захищеності буття людини (індивіду), соціальних груп, суспільства та державних інститутів від небезпек, але джерелами їх є процеси, явища, події тощо, дії (бездіяльність) юридичних та фізичних осіб, які перебувають поза межами території держави і не підпадають під її юрисдикцією. Іншими словами, масштаби, характер, спрямованість, інтенсивність, тривалість тощо зазначених загроз зумовлені зовнішніми чинниками, а їх нейтралізація (зниження рівня впливу на

національну безпеку) визначаються не тільки можливостями органами державної влади, а й архітектурою та спроможностями міжнародних структур безпеки, станом системи міжнародних відносин, місцем та роллю, яку відіграє в них держава.

Небезпеки зовнішній безпеці також можуть проявлятися в політичній, економічній, гуманітарній (духовній) сферах. Забезпечення зовнішньої безпеки передбачає не тільки наявність та підтримання на необхідному рівні оборонного потенціалу, застосування комплексу різноманітних інструментів впливу на перебіг подій (дипломатичних, економічних тощо), які є в розпорядженні суверенної держави. На зовнішню безпеку значною мірою впливає також стан справ щодо забезпечення її внутрішньої безпеки. Складові національної безпеки та проблемні питання щодо їх визначення. Ґрунтовний аналіз проблеми забезпечення національної безпеки потребує подальшої диференціації національної безпеки за сферами життєдіяльності суспільства і держави, у яких органам державної влади необхідно розробляти та вживати комплекс заходів із захисту національних інтересів.

Аналіз проблемних питань щодо забезпечення національної безпеки за сферами життєдіяльності суспільства та держави посідає чільне місце в багатьох роботах. Зокрема, розрізняють: державну, економічну, енергетичну, політичну, інформаційну, екологічну, продовольчу, воєнну безпеку. Водночас деякі дослідники складові національної безпеки називають не сферами, а видами національної безпеки, але в цьому разі це не є суттєвим. Поділ національної безпеки на види, сфери чивим обґрунтуванням меж, які окреслюють ту чи іншу сферу (вид, складову тощо).

Незважаючи на це, сфери національної безпеки часто отримують відповідну назву в керівних документах з питань забезпечення національної безпеки (концепціях, стратегіях тощо). В Україні часто сфери національної безпеки визначають крізь призму загроз безпеці. Інколи навіть стверджують, що загрози є критеріями формування державної політики національної безпеки, що вони є її наріжним каменем. Але це не зовсім логічно, оскільки,

як правило, однією з передумов виникнення загрози є наявність національного інтересу.

Справді, загроза завжди спрямована проти досягнення того чи іншого інтересу, оскільки виникає запитання – загроза кому, проти чого? Крім того, практика свідчить: чим більше рішуче держава налаштована на реалізацію національного інтересу, тим більше зростає опір, наприклад, з боку інших країн, а отже, зростає загроза цій реалізації. Тому доцільно спочатку визначити національні інтереси та побудувати їхню ієрархію, що дасть змогу визначити пріоритетні інтереси, у тому числі для тієї чи іншої сфери життєдіяльності суспільства і держави.

Якщо ж до формування системи національних інтересів та ступеня їхньої важливості визначитися із загрозами національній безпеці, то існує значний ризик надмірної реакції з боку суспільства та держави на ці загрози.

Ідеться про реакцію, яка може бути неадекватною важливості інтересів, що, як мінімум, призведе до нераціонального використання ресурсів, які є в розпорядженні органів державної влади. І насамкінець, принципово важливо під час аналізу проблем національної безпеки, і передусім під час визначення складових національної безпеки зосереджувати увагу на труднощах методологічного характеру. Вони зумовлені тим, що під час дослідження складних проблем, як правило, треба будувати модель, яку можливо було б використати як прогнозу.

Водночас у сфері суспільних відносин часто доводиться стикатися з досить жорстким обмеженням, яке є наслідком складності моделі. Суть цього обмеження полягає в тому, що кількість параметрів, за допомогою яких можна описати процес чи об'єкт (тобто його стан у той чи інший момент часу), не повинна перевищувати десяти. Це зумовлено тим, що збільшення кількості параметрів породжує значні труднощі в процесі комплексного аналізу отриманих у процесі моделювання результатів. Найпоширеніший підхід у моделюванні складних об'єктів (процесів) полягає в тому, що його поділяють на елементи (частини). Потім ці частини досліджують, а отримані результати

намагаються інтерпретувати (перенести) на цілісний об'єкт (процес). І саме тут у дослідників виникає найбільша трудність. Будуючи модель об'єкта (процесу), доводиться керуватися традиційним підходом – "від часткового до загального". Проте широке використання індукції породжує проблему, зумовлену такою властивістю системи, як її цілісність, тобто об'єднання результатів дослідження складових (елементів) системи не дає повного уявлення про систему загалом.

Іншими словами, через неможливість урахувати всі взаємозв'язки між елементами цілого важко забезпечити перехід кількості в якість, тобто інтерпретувати результати дослідження складових системи на всю систему. Тому інформація про окремі сфери (види, сектори, види тощо) національної безпеки (загрози, інтереси, ресурси тощо) ще не дає вичерпного уявлення про безпеку об'єкта (процесу) загалом.

Цю принципову особливість дослідження соціальних систем слід ураховувати під час розв'язання проблеми забезпечення національної безпеки, а саме – у процесі визначення комплексної оцінки умов розвитку людини, суспільства, держави у контексті реалізації їхніх інтересів у різних сферах (політичній, економічній тощо).

Фактори, що зумовлюють доцільність поділу національної безпеки на види та складові. Поділ національної безпеки на зовнішню, внутрішню та інші складові є доцільним під час виконання низки практичних завдань.

По-перше, сьогодні спостерігається стійка тенденція до розширеного тлумачення поняття "національна безпека" в процесі розробки та здійснення політики держави в різних сферах життєдіяльності суспільства. Унаслідок цього до сфери національної безпеки включають найрізноманітніші суспільні та індивідуальні потреби. За такого підходу будь-які прояви загроз зазначеним потребам, якщо вони впливають на нормальне функціонування держави, життя суспільства або індивіда, тією чи іншою мірою стають об'єктами національної безпеки. Тому, наприклад, трапляються поняття "кадрова безпека", "продовольча безпека", "техногенна безпека", "транспортна

безпека", "водна безпека" тощо. Певною мірою такий підхід обґрунтований, оскільки він обумовлений процесами гуманізації суспільства і держави, в основу яких покладена зміна уявлень про сферу національної безпеки. Ця зміна відбувається в напрямі забезпечення передусім безпеки особи, яку необхідно розглядати в контексті сучасних тенденцій до глобалізації, розвитку інформаційних технологій, зміни традиційних уявлень про державний суверенітет, національну ідентичність тощо.

По-друге, у будь-якій країні існують центральні органи державного управління, які несуть відповідальність за стан справ у тій чи іншій сфері (секторі) життєдіяльності суспільства. Це, як правило, міністерства або інші центральні органи виконавчої влади з певними функціями і повноваженнями. Наприклад, головною сферою докладання зусиль міністерства закордонних справ є зовнішньополітична, а міністерства оборони – оборонна. Тому дослідження проблем забезпечення національної безпеки за сферами суспільного життя важливе з погляду розподілу повноважень та відповідальності органів державної влади за своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізацію загроз національним інтересам.

По-третє, найскладнішою проблемою в теорії та практиці забезпечення національної безпеки є визначення національних інтересів, які є відображенням потреб життєдіяльності індивіда, суспільства та держави в тій чи іншій сфері (політичній, економічній тощо). Очевидно, що тільки після визначення цих інтересів можливо відповісти на запитання, що саме розуміється під політичною, економічною, соціальною, гуманітарною безпекою та які чинники і тенденції їхнього розвитку визначально впливають на реалізацію інтересів у тій чи іншій сфері життєдіяльності індивіда, суспільства та держави.

Водночас варто зазначити, що західні фахівці, досліджуючи проблеми забезпечення національної безпеки, увагу переважно акцентують на таких аспектах, як:

– політичні (зокрема, у контексті аналізу загроз основам ліберальної демократії, які останнім часом розглядаються крізь призму глобалізації, розвитку інформаційних технологій, змін традиційних уявлень про державний суверенітет, альтернативних моделей політичних трансформацій тощо);

– економічні (переважно в ракурсі економічних основ та обмежень щодо планування національної оборони, складання відповідного бюджету, громадянського контролю в цих питаннях);

– воєнні (у контексті розширення практики відносин між цивільним і військовим секторами, тобто між цивільною владою і "силовими" структурами, які трансформуються в так звану проблему цивільно-військових відносин).

При цьому на Заході концептуальні підходи щодо забезпечення безпеки базуються на постійному діалозі державної політики з філософією лібералізму, згідно з якою наявність розвиненого громадянського суспільства є головним гарантом безпеки індивіда, суспільства і держави.

Крім того, там переконані, що загрози національній безпеці балансуються можливостями економічної, політичної могутності, воєнними та розвідувальними ресурсами. Тому головна увага зрештою приділяється захисту та розвитку цих можливостей, а не поділу національної безпеки на сфери (економічну, політичну тощо). При цьому ставиться чіткий акцент на виявлення, нейтралізацію загроз інтересам виживання та запобігання цим загрозам. Вважається також, що стабільність політичної системи, ефективність збройних сил, інших "силових" структур, відносини між ними та суспільством і урядом мають визначатися законом, визнаватися в плані культури і насаджуватися політичною владою.

Саме тому принципового значення набуває вдосконалення відносин між цивільними і військовими, у тому числі, налагодження громадянського цивільного контролю над збройними силами. Очевидно, кожна країна має своє коло власних національних інтересів в тій чи іншій сфері життєдіяльності і власний погляд на загрози щодо їх реалізації. Для одних країн, наприклад,

розвиток основ демократії є головним орієнтиром національного розвитку, а їх захист – метою державної політики національної безпеки, а для інших – модна тема для політичного дискурсу.

Урешті-решт, аналіз сукупності національних інтересів, загроз щодо їх реалізації, процесів, які відбуваються в різних сферах життєдіяльності суспільства та держави, результатів наукових досліджень дає підстави стверджувати, що в Україні доцільно здійснювати моніторинг факторів, які здійснюють вплив на національну безпеку в економічній, політичній, соціальній, гуманітарній, оборонній сферах, а також у біосфері.

Відповідно, доцільно розрізнити економічну, політичну, соціальну, гуманітарну (духовну), оборонну, інформаційну безпеку та безпеку біосфери. Поняття "оборонна сфера" є більш загальним, ніж поняття "воєнна сфера", хоча останнє вживається значно частіше. Це зумовлено тим, що забезпечення обороноздатності держави передбачає розгляд значно більшої сукупності чинників, які справляють вплив на її здатність забезпечити свій суверенітет та територіальну цілісність із застосуванням засобів збройної боротьби.

Серед них, зокрема, можна назвати питання, від успішного вирішення яких залежить обороноздатність країни. Це:

- воєнна реформа (а не тільки реформування та розвиток збройних сил);
- стан оборонно-промислового комплексу;
- забезпечення належного рівня воєнно-економічного та воєнно-технічного співробітництва;
- налагодження ефективної взаємодії між цивільними та військовими під час виконання завдань, пов'язаних із забезпеченням обороноздатності (а не лише вдосконалення демократичного цивільного контролю над збройними силами та правоохоронними органами);
- організація належної протидії негативним впливам інформаційно-психологічних операцій з боку інших країн, спрямованих на зниження оборонного потенціалу держави (у військовій сфері існує поняття "радіоелектронної боротьби", що є лише елементом такої протидії);

– оптимізація розподілу функцій, повноважень та відповідальності на політичному, адміністративному та оперативному (військовому) рівнях управління у питаннях військового будівництва та підготовки країни до оборони (а не просто розподіл повноважень між Генеральним штабом Збройних Сил та Міністерством оборони України);

– забезпечення системного підходу до аналізу сукупності воєнно-політичних та воєнно-технічних факторів, які існують в зовнішньополітичній діяльності держави (чи то вступ до ЄС, чи нарощування потенціалу своєї участі в миротворчій діяльності).

Це стосується і досить широкого вживання поняття "екологічна сфера". Екологія – наука, яка вивчає умови існування живих організмів та взаємозв'язки між ними і середовищем, у якому вони живуть.

Основою традиційної екології стало вчення Ч. Дарвіна про боротьбу організмів за виживання. Основою ж сучасної екології є вчення про біосферу, фундатором якого став вітчизняний учений В. І. Вернадський [23].

Він показав, що всі три оболонки Землі (атмосфера, гідросфера, літосфера) пов'язані воедино живою речовиною, яка безперервно впливає на неживу природу, перетворюючи і формуючи сучасний вигляд планети. При цьому вплив людини на природу постійно посилюється. Зазначені сфери національної безпеки справляють безперервний взаємний вплив одна на одну через взаємозв'язок внутрішніх і зовнішніх факторів, дія яких може проявлятися в різних сферах життєдіяльності суспільства і держави.

Наприклад, не підлягає сумніву вплив економічної безпеки на оборонну та соціальну безпеку і навпаки. Це означає, що відсутність належного розуміння й відповідного консенсусу в суспільстві щодо формування пріоритетних національних інтересів, у будь-якій зі сфер та адекватної реакції щодо протидії загрозам їх реалізації може призвести до зниження рівня безпеки в інших сферах. Тому не варто віддавати перевагу тій чи іншій сфері національної безпеки.

Ці переваги, як правило, є тимчасовими, якщо загалом розглядати їх у контексті забезпечення національної безпеки. Можна лише стверджувати про пріоритетність тих чи інших національних інтересів у зазначених сферах у якийсь історичний період розвитку суспільства і держави, а отже, і відповідну пріоритетність ресурсного забезпечення їх реалізації.

Загалом же віддавати протягом тривалого часу перевагу тій чи іншій сфері за певних умов може стати навіть загрозою національній безпеці, оскільки ігнорування національних інтересів в інших сферах зрештою призводить спочатку до зниження потенціалу держави, а потім і до зниження рівня національної безпеки. Таким чином, перевага, яка може віддаватися тій чи іншій сфері національної безпеки, виправдана лише в разі якихось надзвичайних умов.

РОЗДІЛ 2

ЄВРОАТЛАНТИЧНИЙ КУРС УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

2.1 Україна в євроатлантичній цивілізаційній спільноті

Кожна країна, якщо вона є не об'єктом, а суб'єктом історії, повинна мати цивілізаційний проект – проект бажаного майбутнього. Втілення цього проекту передбачає розробку певних стратегій розвитку всередині країни, а також вибір геополітичного вектора, який спрямовує її взаємодію з тими чи іншими країнами у ті чи інші історичні періоди.

Геополітичний вектор – це спрямування на партнерську взаємодію з іншими суб'єктами на міжнародній арені або рух слабого геополітичного гравця в орбіті сильного міжнародного гравця на умовах підкорення, а не партнерства. Формуючи геополітичний вектор, справжній цивілізаційний суб'єкт виходить насамперед із національних інтересів. Зв'язок національних

інтересів та геополітичного вектора країни як цивілізаційного суб'єкта, по суті, визначає її глобалізаційну стратегію.

Припускаючи виражене спрямування України до суб'єктності, можемо констатувати, що євроатлантичний вектор нашої країни є одним із багатьох. Проте на сучасному етапі історії, «зважаючи на очевидну асиметрію у бік євразійськості протягом тривалого часу, євроатлантичний вектор має принципово важливе значення для майбутнього розвитку країни, позаяк сприяє реалізації цивілізаційного проекту України XXI століття – проекту цивілізації гуманістичних інновацій і гідної самореалізації людини» [8, с. 52]. При цьому євроатлантичний геополітичний вектор України передбачає не просто географічний, геополітичний або навіть цивілізаційний рух у напрямі Європи чи Євроатлантики, а цивілізаційну взаємодію з європейською і євроатлантичною спільнотою на основі партнерства і національних інтересів. Це дає підстави вважати, що головним критерієм конструктивності євроатлантичного вектора України (як і будь-якого іншого геополітичного вектора) є посилення і розвиток суб'єктності нашої країни.

Проте як взаємодіяти з євроатлантичною цивілізаційною спільнотою найбільш конструктивно? Чи виникають внутрішні, а не лише зовнішні проблеми на цьому шляху? Для відповіді на це питання слід усвідомити докорінну відмінність євроатлантичної та євразійської цивілізаційних спільнот і притаманних їм шляхів розвитку. Якщо прийняти ідею, що цивілізаційні типи розвитку можна поділити на мобілізаційні та інноваційні [9], то закономірно припустити: сучасна євроатлантична цивілізація демонструє інноваційний, а євразійська – мобілізаційний типи розвитку.

Розвиваючи це положення, визначимо інноваційний тип розвитку як гідну самореалізацію людини, вільне продукування ідей та їх втілення без примусу, репресивності й саморепресивності. Мобілізаційний тип розвитку означає спуск «згори» планів і стратегій, репресивність щодо тих, хто виявляє незгоду чи бодай хоче дискутувати. Мобілізаційний тип розвитку – це також саморепресивність згодних й мобілізованих – тих, які стали слухняними зі

страху втратити життя чи безпеку, як власну, так і членів родини. Отже, мобілізаційність – характерна ознака авторитарних і тоталітарних соціальних систем. Не можна не погодитися з О.О. Рафальським та З.Ф. Самчуком у тому, що «інноваційний тип розвитку та мобілізація – це два шляхи, яким притаманні докорінні відмінності як причин і передумов, так і наслідків» [10, с. 53].

Мобілізаційний тип розвитку практикує гранично стресовий менеджмент у стосунках народу з владою, яка постійно закликає зробити щось «сьогодні на вчора», віддати колективу й країні «всього себе», бути «вічним революціонером» й «вічним волонтером». Мобілізаційна цивілізаційна система може бути ефективною в умовах війни й пришвидшеної в очікуванні війни індустріалізації (згадаймо сталінську індустріалізацію 1930-х років). Проте в масштабнішій часовій перспективі мобілізаційність рано чи пізно програє інноваційності, яка орієнтована на конкуренцію і вільну ініціативу громадян у науці, економіці, мистецтві. Врешті зосередженість на мобілізаційному типі розвитку означає цивілізаційний рух навздогін, який поступово призводить до відставання від інноваційних країн. Мобілізаційність передбачає фанатичне опертя на традицію, використання традиції як палиці проти «ворогів народу», тоді як інноваційність – процес постійного оновлення традиції.

Отже, якщо мобілізаційність скріплюється страхом і обожнюванням лідера, то інноваційність потребує співтворчості і довіри. Передусім співтворчість і довіра – найважливіші фактори сили й суб'єктності сучасних спільнот. Ф.Фукуяма, аналізуючи причини економічно успішних суспільств, робить цілком правильний висновок: їх життєздатність залежить від рівня довіри між громадянами [2].

Інша справа, що певні історичні обставини будь-якої країни потребують мобілізаційності. Взагалі ці два процеси знаходяться в діалектичній єдності в бутті як особистості, так і суспільства. Проте якщо інноваційність – органічний спосіб відповіді на виклики у мирний час, то мобілізаційність – під

час війни. Однак є країни й цивілізаційні спільноти, які практикують хронічну мобілізаційність, знаходяться у постійному пошуку ворогів ззовні і всередині, десятиліттями живуть у стані «Батьківщина у небезпеці». Класичним прикладом є Північна Корея. Натомість Китай перейшов від хронічної мобілізаційності до стійкої інноваційності у своєму розвитку.

Тривалий час перебуваючи на перетині євроатлантичної та євразійської цивілізації, Україна еkleктично поєднує і мобілізаційний, й інноваційний типи розвитку. Це закладене в ментальності й це є однією з глибинних причин бездержавності України протягом століть. Тут «придивляються» одна до одної євроатлантична і євразійська ментальності; тут проходить геоментальна лінія між двома світами. Останнім часом ця лінія стає геоментальним розмежуванням; що спричиняє налаштованість на мобілізаційний тип розвитку в умовах кризових процесів у політиці, економіці, помножених на зовнішню ситуацію гібридної війни.

Такий тип розвитку є звичним, адже все ХХ ст. Україна значною мірою знаходилася в орбіті євразійської цивілізації, налаштованої на мобілізаційність. Щоб завершити гібридну війну перемогою і стійким миром, Україні необхідно переходити до інноваційного типу розвитку. Більше того, лише він дасть цивілізаційну силу й суб'єктність, і тільки в такій якості Україна може відповісти на виклики історії.

У 2014 р. мобілізаційність, передусім громадянська мобілізаційність, виявилася рятівною для України. Тепер цю мобілізаційність, яка пройшла шлях від свободи волі волонтерів до авторитарності чиновників, слід доповнювати й замінювати інноваційністю. Україна повинна рішуче обрати інноваційний тип розвитку, який з необхідністю потребує захисту прав людини, розширення можливостей її самореалізації, гармонії у взаємовідносинах держави й громадянського суспільства, налаштованості на світоглядний діалог з політичними і навіть цивілізаційними опонентами, а не на антагоністичну боротьбу з ними. При цьому мобілізаційність може

залишитися (зокрема, в умовах протидії воєнній агресії), але в певних межах, при пильному контролі як держав, так і громадянського суспільства.

Геополітичний вектор, який сприймається як рух кудись, а не рух з кимось, може бути достатньо проблемним для країни, яка нехтує своїми національними інтересами. Це гальмує суб'єктність, а подеколи й ослаблює і може навіть руйнувати державу. Осмислюючи взаємодію України з євроатлантичною спільнотою, ми повинні усвідомити, що в цій взаємодії слід робити більший акцент на національних інтересах і гуманітарній безпеці країни.

Під гуманітарною безпекою слід розуміти стан захищеності в державі життя і прав людини незалежно від статі, раси, мови, релігії, ідентичності, освіти. Це є фундаментальною основою суб'єктності та суверенності держав у сучасному світі. Слід визнати проблемну ситуацію з гуманітарною безпекою України не лише на євразійському, а й на євроатлантичному напрямі.

З одного боку, євроатлантичний вектор України є умовою збереження і розвитку держави у гуманітарному вимірі, передусім у царині прав людини, а з іншого – виникають питання щодо захищеності морально-духовних основ, ідентичності, освіти, науки, інтелектуального й креативного потенціалу. Йдеться передусім про межі гендерної толерантності, збереження здобутків православної духовної культури при зустрічі з католицькою й протестантською. Проте це питання скоріше завтрашнього дня. Тоді як питання захищеності освіти, науки, інтелектуального й креативного потенціалу гостро постали вже сьогодні. Без освіти та науки інноваційний шлях країни неможливий. Натомість змушені звернути увагу на зростання темпів і навіть моди на «інтелектуальну міграцію» студентів, аспірантів, молодих учених, ослаблення мотивації отримувати навчання в магістратурі й аспірантурі саме в Україні.

Треба мати мужність визнати в царині освіти і науки серйозні проблеми, які ведуть до розриву поколінь освітян і науковців. Причини цих проблем переважно суб'єктивного характеру. Адже не витримує критики сучасни

менеджмент у науці та освіті, орієнтований на мобілізаційність, а не на креатив та інноваційність, причому під маскою «євроінтеграційних вимог»: порушення академічних свобод і прав науковців на інтелектуальний вибір (зокрема, щодо публікації своїх статей, монографій, щодо володіння іноземними мовами, строків підготовки дисертацій, стажування тощо), чиновницький примус до виконання правил, волюнтаристськи визначених певними корумпованими структурами.

Це викликало обурення науковців, спричинило гострі дискусії у суспільстві, але керівництво Міністерства освіти і науки України непохитне у своєму прагненні поставити нездоланні перешкоди українським ученим до гідного визнання у власній країні. Ситуацію слід змінювати докорінно і негайно.

Останнім часом ми стикаємося з рецидивами радянської утопічної свідомості, в якій міфологема «Євросоюз» замінює міфологему «комунізм», коли Європа чи євроатлантичний світ у цілому сприймаються як місце абсолютної гармонії, «земля обітованна», що чекає на приєднання України. Це значною мірою підсилюється кризовістю й конфліктністю в українському суспільстві. С. Хантінгтон влучно зазначив, що країни, які знаходяться в процесі переходу від авторитарності до демократії, частіше вступають у конфлікти, ніж країни абсолютно демократичні чи абсолютно авторитарні [1].

Утопічна свідомість завжди є втечею від змін нестерпного сьогодення. Питання лише у кількості носіїв та мірі їх інфантильності, адже вони вірять у навіяне щастя і віддають відповідальність авторитарним лідерам, які достеменно знають, куди йти і що робити. Утопічні настрої щодо Євросоюзу використовуються політичними маніпуляторами, так званими «європопулістами», які свідомо й цинічно роблять з ліберально-демократичної ідеї інструмент «неправомірної вигоди».

А поруч із ними – авторитарні «чесні політики», які, проголошуючи права і свободи людини як сенс руху в бік євроспільноти, використовують

звичний адміністративно-мобілізаційний євразійський стиль взаємодії влади з громадянами для безумовного забезпечення цього руху.

Проте останній має перспективу стати рухом по колу, «вічним поверненням» до утопізму й авторитаризму. І навіть якщо політики й чиновники цілком щиро прагнуть здійснити цивілізаційний поворот України в євроатлантичному напрямку без особистої вигоди, то авторитарні й мобілізаційні способи такого повороту замикають його у «вічне повернення» до посттоталітаризму.

Це означає парадоксальне відчуження країни, яка прямує у бік євроатлантичної спільноти, саме від цієї спільноти. На рівні суспільних практик маємо дві причини цього відчуження.

По-перше, в гарячці мобілізаційних процесів задля скорішого «руху в Європу, в цивілізований світ» розгортаються різноманітні корупційні схеми й активізується процес імітації реформ.

По-друге, і це головне, заради «великої мети» порушуються права людини, передусім на свободу думки, свободу слова, критику влади. Втім критичне мислення конче необхідне у перехідних кризових суспільствах з великим ризиком рецидивів утопічної свідомості. Тому надзвичайно важливим є створення сприятливого середовища для критично й гуманістично мислячих інтелектуалів, навколо яких розгортатиметься активне громадянське суспільство, що матиме щеплення проти трьох хвороб сучасної України: популізму, авторитаризму й утопізму.

Створення такого середовища – завдання передусім не для зарубіжних партнерів, а для української влади, якщо вона дивиться в майбутнє далі найближчих виборів і має державницьку і людську гідність. Вельми важливою в Україні, яка реалізує євроатлантичний вектор, є проблема єдності й цілісності політичної ідеології в демократичній державі.

Більшість посттоталітарних країн – посткомуністичні. І Україна не є винятком. В її недавньому минулому гуманітарні науки, публіцистику, мистецтво та освіту мобілізувала й «направляла» єдина і обов'язкова державна

ідеологія (марксизм-ленінізм в різних часових і просторових модифікаціях). Сумно, але атавізми такого моноідеологізму проростають в українському сьогоденні. І не важливо, ліве або праве (ультра-ліве або ультраправе) наповнення нової ідеології партії влади, важливо, що вона претендує на державну і при цьому заперечує інші.

При цьому мало хто згадує положення Конституції України (а також конституцій практично всіх посткомуністичних країн) про неприпустимість обов'язкової державної ідеології. У цих умовах відбувається «звичний вивих» гуманітарної освіти, науки, публіцистики і художньої літератури. І індекси цитування, обов'язкові публікації в чітко визначених Міністерством двох зарубіжних наукометричних базах, премії, гранти тощо перетворюються на інструмент «підтягування» гуманітаристики під «правильну» політичну ідеологію.

Громадянське суспільство, насамперед у соціальних мережах, має зробити все для зміни такої ситуації і протидії негативним тенденціям. Можуть заперечити: так, з одного боку, спрямування громадської думки по «єдино вірному» шляху є насильством над свободою думки і слова, а з іншого: хіба у суспільстві не повинні бути ідеї, які його об'єднують? Звісно, в демократичному, відкритому суспільстві повинні бути ідеї і цінності, що консолідують суспільство. Однак ці ідеї повинні розвиватися у вільній дискусії, а не спускатися «згори». І дискусії ці повинні модерувати моральні авторитети з числа вчених, письменників, а не політтехнологи, які маніпулюють підсвідомістю, закликаючи мобілізуватися навколо «правильних» лідерів, відклавши «на потім» свободу думки.

Можливе ще одне заперечення: відсутність ідеології в державі – це найнебезпечніша з ідеологій; в умовах демократії повинна бути спільна для всіх ідеологія прав людини і народів, що закріплена в статутних документах ООН, країною-засновницею якої є й Україна. Дійсно, ідеологія прав людини і народів, яка є ціннісною основою євроатлантичної спільноти, необхідна у будь-якому демократичному суспільстві. Однак така ідеологія можлива лише

в динамічних публічно-відкритих формах, які ініціюють критично й гуманістично налаштовані інтелектуали [11; 4, с. 303-345].

Якщо хтось монополізує право на таку ідеологію, вона з неминучістю перекручується. Фанатизм у відстоюванні прав людини і народу руйнує ці права. В результаті публічних світоглядних дискусій щодо взаємодії з євроатлантичною спільнотою і міри прийняття її цінностей та принципів у економіці, політиці, науці, освіті, дискусій з толерантним ставленням до всіх учасників й акцентом на аргументах, а не емоціях, повинні з'явитися політики, які здатні брати в них участь, відстоюючи свої ідеологічні програми. І тоді для їх обрання не буде потрібен підкуп виборців і маніпуляції політтехнологів, що закликають «в останній раз» мобілізувати всі сили та ресурси. Це означатиме реальний крок до суспільних змін і партнерства з Євроатлантикою на правах цивілізаційного суб'єкта, здатного до інноваційності, актуальної для глобалізованого світу, що увійшов у простір геополітичної турбулентності.

Суб'єктність країни значною мірою визначається чинниками динаміки і стабільності, які вступають у суперечність і одночасно зумовлюють один одного. Чинник динаміки суб'єктності країни – це вектор розвитку, в тому числі геополітичний. Євроатлантичний вектор означає динаміку її інноваційного розвитку. Проте розвиток може означати і розмивання суб'єктності, якщо не зберігається національна ідентичність громадян та еліти суспільства, особливо гуманітарної. Чинник стабільності суб'єктності країни – ідентичність її народу (народів) у поліфонії виявів – національна ідентичність. Ця ідентичність стабілізує, врівноважує динаміку інновацій.

Завдяки збереженню ідентичності інноваційний розвиток не стає чужим для народу, в процесі цивілізаційного оновлення спільнота зберігає духовно-культурне обличчя. Ідентичність можна визначити як стан спорідненості особистості й спільноти. На рівні країни вона можлива за наявності архетипів культури, які поєднують особливе і загальне в національному і міжнародному бутті.

Ідентифікація – це процес, який веде до ідентичності і здійснюється завдяки усвідомленому вибору. Якщо в умовах тоталітаризму й авторитаризму ідентичність нав'язується, а вибір її є лише декларативним, то у просторі демократії – свобода вибору ідентичності. Тому в тоталітарних і авторитарних країнах є системна суперечність ідентичності та самоідентичності людини, яка зумовлює «подвійне життя», тоді як у демократичних спільнотах – єдність ідентичності та самоідентичності або лише ситуативні суперечності між ними.

В Україні маємо поєднання авторитарних тенденцій олігархічного неофеодалізму і демократії. Ситуація досить драматична: виражена свобода обрання ідентичності і її приховане, маніпулятивне нав'язування. Тому суперечність між ідентичністю і самоідентичністю, яка породжує «подвійне життя» людини, зберігається, стає типовою, підживлює суперечність між реальним і офіційним. А це, в свою чергу, спричиняє практики імітації ідентичності, моралі, успішної політики.

В результаті боротьба з корупцією, реформи в економіці й політиці теж значною мірою стають імітаційними. Звісно, явно нав'язати ідентичність сучасній людині (за винятком тоталітарних режимів) неможливо. Проте існують інформаційні технології і практики, які дозволяють зробити це приховано. Однією з них є технологія постправди, яка дедалі більше поширюється в Україні.

Постправа – маніпулятивна система, яка відволікає від фактів і гальмує критичність мислення, робить акцент на емоціях і враженнях, трансформуючи свідомість, світогляд і відповідно процес ідентифікації навіть в умовах демократії. На відміну від неправди постправа не перетворює факти, а змінює акцент з факту на його переживання й комічну, драматичну чи трагічну оцінку, що може впливати на людину у виборі ідентичності.

Ситуація ускладнюється тим, що в глобалізованому світі актуалізується вибір того виміру ідентичності, який раніше сприймався як непохитна даність і доля – цивілізаційної ідентичності. Це означає не просто свободу вибору країни проживання чи громадянства, а способу життя та глибинних

сенсожиттєвих цінностей. Глобалізація з її практиками постправди, віртуалізації життя та індустрії вражень ставить людину перед світоглядним вибором – між різними, подеколи альтернативними цивілізаційними ідентичностями.

Проблема в тому, що в епоху постправди розвиваються еkleктичні або маніпулятивно нав'язані одномірні форми ідентичності, які стають можливими завдяки еkleктичності та несамостійності світогляду. Відповідно людина з критичним і цілісним світоглядом здатна до вибору ідентичності, яка відповідає її аутентичності й робить адекватною в сучасних спільнотах.

Як повинна виявлятися свобода вибору цивілізаційної ідентичності людини в Україні в контексті євроатлантичного вектора? Якщо ми усвідомлюємо спільність цінностей України з євроатлантичною спільнотою, духовно-культурну спорідненість з нею, то слід прийняти теорію і практику цілковитої свободи трансформацій ідентичності. Будь-який політичний та ідеологічний примус тут означає рецидиви тоталітарного радянського минулого, по-суті, євроатлантичну колективізацію, а тому є неприпустимим. Це стосується й заохочення утопічними обіцянками, результати чого ми вже бачили в історії України ХХ століття.

Примус або маніпулятивне заохочення українців до цивілізаційної ідентичності при декларації євроатлантичного вектора означає його євразійське здійснення у гіршому розумінні – у річищі мобілізаційного й утопічного підходу, помноженого на технології постправди. В результаті спільнота солідаризується завдяки популістським обіцянкам чи страху, імплантованій ззовні ідентичності, що дивує еліти євроатлантичної спільноти.

Вільний спосіб вибору цивілізаційної ідентичності українців у контексті євроатлантичного вектора означає прийняття відповідальності за вибір такої ідентичності, що робить її органічною. Яку ж цивілізаційну ідентичність ми сьогодні обираємо? Євроатлантичну замість євразійської? Ні, ми обираємо українську цивілізаційну ідентичність, яка значною мірою резонує з євроатлантичною. Постановка питання про вибір українцями євроатлантичної

цивілізаційної ідентичності, більше того, про імперативність такого вибору є непродуктивною. Спрямованість такого вибору може бути травмуючою для духовно-культурних основ тієї ідентичності, що склалася віками у соціокультурних спільнот та громадян України з їх неповторними світоглядними особливостями.

Отже, маємо українську цивілізаційну ідентичність у її відкритості цінностям євроатлантичної. Це означає не розчинення в останній, а відкритість і продуктивність цивілізаційного проекту України [3] як проекту набуття державою суб'єктності та гідної самореалізації її громадян. Вільний вибір особистістю української цивілізаційної ідентичності як відкритої, поліфонічної і такої, що потребує інноваційного розвитку її носіїв, і означає здійснення євроатлантичного вектора України як суб'єкта історії.

Важливим аспектом євроатлантичного вектора України є євроінтеграція. По суті, це здійснення даного геополітичного вектора в межах Західної Європи. Виникає важливе питання: чи не призведе інтеграція України в Євросоюз до зменшення або навіть втрати суверенітету? Чи може завдяки євроінтеграції рівень дійсного суверенітету буде підвищений? Для відповіді на ці питання слід передусім прояснити суть процесу євроінтеграції.

Євроінтеграція є одним із проявів глобалізації, при якій держави поступаються частиною суверенітету у політичній та економічній сферах, а також у культурному вимірі (мультикультуралізм) задля потенційного посилення свого суверенітету в усіх цих сферах і, головне, підвищення якості життя й можливостей самореалізації своїх громадян. В умовах плідної євроінтеграції держава, поступившись частиною суверенітету, в той же час підвищує власну конкурентоспроможність на міжнародній арені та добробут власного населення.

Врешті-решт у процесі євроінтеграції зростає і сукупний суверенітет держави, громадянського суспільства, стають більш захищеними права особистості. Євроінтеграція, як і більшість глобалізаційних процесів у сучасному світі, означає відкритість високотехнологічним транснаціональним

компаніям, з метою залучення у країну їхнього капіталу та технологій. Найновіші високі технології є більш продуктивними, енергозберігаючими, екологічно чистими й полегшують працю людини. Євроінтеграція є важливим трендом сучасної цивілізації, підвищенням якості самоорганізації соціумів у їх продуктивній взаємодії. Євроінтеграція підвищує конкурентоспроможність кожної, навіть і невеликої держави, що входить до цього об'єднання, стосовно великих світових держав, підвищує їх сукупний суверенітет, хоча для цього доводиться частину свого суверенітету делегувати до органів колективного самоуправління.

Відзначаючи потенційні геополітичні переваги євроінтеграції для посилення суб'єктності України, слід усвідомити фактори, які гальмують європейську інтеграцію нашої країни та її безпеки. Які ж чинники гальмують євроінтеграцію України?

1. Передусім слід констатувати, що сьогодні Євросоюз стикається з низкою суперечностей, пов'язаних з інтенсивною іміграцією представників іншого цивілізаційного світу – мусульманського. Це веде до розмивання ідентичності країн Євросоюзу і наростання кризових процесів у економічній сфері. У політичній сфері маємо наростання суперечностей між Заходом і Сходом Євросоюзу. Якщо такі країни «ядра» Євросоюзу, як Німеччина, Франція, Данія, мають ще доволі високий рівень толерантності щодо емігрантів та біженців зі Сходу на основі фундаментальної цінності прав людини і будують на цьому свою гуманітарну політику, то пострадянські країни Східної Європи, наприклад, Польща, Румунія, Угорщина, не бажають проявляти таку толерантність, і їх гуманітарна політика виглядає зовсім інакше; країни-засновниці Євросоюзу змушені вимагати від своїх молодших членів зі Сходу Європи дотримання спільної позиції щодо мігрантів. Вказана обставина гальмує євроінтеграцію України як однієї з пострадянських країн Східної Європи, які у свідомості політичних еліт ЄС асоціюються з неспроможністю до кінця прийняти західні цінності або, ще гірше, з їх

імітаційним сприйняттям, що означає перекладання своїх економічних проблем на «старших братів» по ЄС.

2. Значущим гальмівним чинником є позиція Росії, яка сприймає євроінтеграцію України і взагалі її євроатлантичний вектор не як вільний вибір сусідньої країни, а як «цивілізаційну зраду», адже правлячий політикум Росії вважає Україну частиною спільної євразійської (московсько-православної) цивілізації.

3. У цьому контексті ще одним чинником, що суттєво призупиняє євроінтеграцію України, є неспроможність українських політичних еліт розв'язати дипломатичними засобами цивілізаційний конфлікт на Сході, який з 2014 р. розгорнувся до масштабів війни. Це суперечить цінностям і політичним паттернам «ядра» Євросоюзу

4. Суттєвим чинником, який віддаляє євроінтеграцію України, є олігархічний неофеодалізм, який означає цивілізаційну прірву між сучасним українським і європейським цивілізаційним простором. Якщо ж, незважаючи на ці чинники, євроінтеграція буде відбуватися, то які можливі небезпеки для України на цьому шляху? Недостатній економічний і технологічний рівень розвитку України при незбалансованому зближенні з ЄС може призводити до подальшого відтоку кваліфікованої та креативної частини населення, а також до перетворення України на джерело сировини для розвинутих країн (лісу-кругляка, сільгосппродуктів, металу, вугілля тощо).

Тому нам не слід записувати будь-які європейські країни до однозначних «друзів України», кожна з них має свої національні інтереси. При цьому ми повинні констатувати загальну підтримку Євросоюзом територіальної цілісності України в її цивілізаційному протистоянні із сепаратистськи налаштованими територіями та Росією, яка підтримує їх навіть всупереч своїм економічним інтересам.

Події, які відбуваються протягом останніх п'яти років, дають підстави стверджувати, що агресія проти України, що іде шляхом євроінтеграції «без узгодження з Росією», буде тим більшою, чим далі Україна просунеться по

цьому шляху. Це стратегічна небезпека для України. Адже, як уже зазначалося, Росія вбачає в Україні глибинно споріднену з собою частину євразійської цивілізаційної спільноти і категорично не хоче відпускати її у західноєвропейській і, тим більше, в євроатлантичний цивілізаційний простір. Цей простір сприймається нею сьогодні вже не як партнерський чи хоча б інакший, а як чужий, більше того, ворожий, що було характерно для «холодної війни» минулого століття.

Це й породжує на території України гібридну війну вже нашого століття; і війна ця, принаймні в її інформаційних виявах, експортується на Захід; таке протистояння може пожвавлювати американські політичні еліти, але глибоко тривожить і лякає політичні еліти «ядра» Євросоюзу. В результаті успішний євроінтеграційний рух України може означати ірраціональну непередбачувану відповідь правлячої політичної еліти Росії – аж до початку нових військових операцій з більш потужною зброєю; і цю обставину не можна залишати без уваги.

Звісно, глибина і сила чинників гальмування євроінтеграції України та небезпеки, які вона породжує, не повинні означати відмову від цивілізаційної взаємодії з Європою на догоду Росії. Інша справа, що європейський, а також євроатлантичний вектори України повинні здійснюватися дуже виважено, бути результатом органічного інноваційного розвитку в економіці, політиці, освіті, науці, духовно-творчій сфері, а не реалізовуватися мобілізаційно-командними методами, які насправді віддаляють нашу країну від Європи і роблять євроінтеграцію імітаційним процесом.

2.2 Правові й політичні аспекти євроатлантичного курсу України

У 2019 р. Організація Північноатлантичного договору відзначила два ювілеї – 70 років створення та 20 років від першого розширення на схід, у результаті чого членами стали колишні країни ідеологічного суперника –

Варшавського договору: Польща, Угорщина та Чехія. Останнє є яскравим свідченням того, що НАТО вийшла за рамки оборонного союзу, є своєрідним дороговказом на шляху становлення молодих демократій, ставлячи перед країнами, що прагнуть вступити до Альянсу, вимоги щодо стандартів не лише у військовій, оборонній, а й політико-правовій сферах.

Як зазначено у Лондонській декларації (2019 р.) з нагоди ювілею, організація є гарантом безпеки території і майже мільярда громадян, свободи, а також спільних цінностей держав-членів, включаючи демократію, свободу особистості, права людини і верховенство права. Солідарність, єдність і згуртованість є основоположними принципами Північноатлантичного союзу.

Працюючи над запобіганням конфліктів і збереженням миру, НАТО залишається фундаментом колективної оборони і основним форумом для консультацій і прийняття рішень з питань безпеки.

Починаючи з 1949 р. організація керується принципом неподільності безпеки та спільними демократичними цінностями, відображеними у Вашингтонському договорі, що дозволяє НАТО не тільки успішно виконувати свою головну функцію територіальної оборони, а й ефективно та адекватно реагувати на нові загрози XXI століття. До цінностей організації належать демократичне правління та захист прав людини; залучення на державну службу (яке має розглядатись як привілей) лише найбільш гідних, чесних та високопрофесійних спеціалістів; запровадження більш ефективного, відповідального та прозорого управління на всіх рівнях державної влади; досягнення вагомих результатів у боротьбі з корупцією, забезпеченні правосуддя і справедливості та впровадженні принципів верховенства права.

Після затвердження на Стамбульському саміті НАТО в 2004 р. Плану дій з розбудови оборонних інститутів держав-партнерів були створені необхідні базові умови для підвищення стандартів ефективного та відповідального управління оборонними ресурсами. Розробка програми практичних заходів щодо боротьби з корупцією, посилення державного управління, утвердження цілісності й доброчесності в оборонному секторі дедалі частіше розглядається як одна з головних передумов успіху держав-партнерів у розбудові ефективних та прозорих оборонних інститутів. Прагнення НАТО до впровадження реформ, спрямованих на боротьбу з

корупцією та підвищення ефективності державного управління, було зафіксоване у заключній заяві саміту НАТО у Страсбурзі/Кельні в 2009 р. У заключній заяві глави держав та урядів закликали Раду євроатлантичного партнерства забезпечити подальший розвиток проекту з «Розбудови цілісності та виховання доброчесності», який сприяє підвищенню стандартів прозорості, звітності й відповідальності в оборонному секторі. У заключній декларації Бухарестського саміту 2008 р. відзначається, що глави держав та урядів визнають в якості першочергового завдання реалізацію «низки нових практичних ініціатив, спрямованих, у тому числі, на розбудову цілісності та виховання доброчесності в оборонних організаціях.

Логічним кроком стало створення у 2008 р. Трастового фонду проекту «Розбудова цілісності та виховання доброчесності» для зміцнення цілісності, виховання доброчесності та зниження корупційного ризику в організаціях оборонного сектора. Він фінансується за рахунок добровільних внесків, а спільне керівництво фондом здійснюють Польща, Швейцарія і Великобританія. Це перший у світі проект з утворення трастового фонду, метою якого є надання практичної підтримки діяльності з розбудови оборонних організацій. Пілотний, перший етап проекту – це комплекс виховних, просвітницьких і тренувальних заходів із зміцнення цілісності та виховання доброчесності в оборонних організаціях; процес оцінки власних параметрів цілісності та доброчесності; підготовка збірника позитивного досвіду з виховання доброчесності та зниження корупції в оборонному секторі.

На наступному етапі, який буде реалізовуватися за безпосередньої підтримки та участі Трастового фонду, планується розглянути найефективніші шляхи поширення і поглиблення такої співпраці. Загалом більше половини програм партнерства НАТО стосуються саме виховання, освіти та підготовки, зокрема з питань оперативних спроможностей та ефективності державного управління. Ініційований НАТО проект «Розбудова цілісності та виховання доброчесності» може стати вагомим внеском у справу підвищення інформованості суспільства з питань застосування раціонального, морального та прозорого фінансового менеджменту в оборонному секторі.

Перші контакти України з НАТО почалися восени 1991 р. У 1992 р. відбувся перший візит Генсека НАТО М. Вернера до Києва, на запрошення якого Україна почала брати участь у Раді євроатлантичного партнерства (РЄАП) з 10 березня 1992 р.

У лютому 1994 р. Україна стала першою серед країн колишнього СРСР, яка приєдналася до програми «Партнерство заради миру», створеної у відповідь на бажання країн-партнерів формалізувати свої відносини з НАТО. Її мета – дати партнерам можливість розвивати індивідуальні й зрозумілі відносини з НАТО у власному темпі й у тих сферах, які вони самі обрали.

31 травня 1997 р. був підписаний Базовий договір між Україною та Російською Федерацією, який заклав основи для розвитку та нормалізації політичних взаємин, оскільки Росія гарантувала територіальну цілісність та непорушність російсько-українського кордону. Водночас його ст. 6 можна було інтерпретувати як перешкоду для майбутнього членства України в НАТО: жодна із сторін не може підписувати угоди, спрямовані проти іншої сторони.

Нову сторінку у відносинах України і НАТО відкрило підписання Хартії про особливе партнерство між НАТО та Україною у липні 1997 р. на саміті глав держав та урядів НАТО у Мадриді. При цьому «Основоположний Акт про взаємовідносини, співробітництво і безпеку між НАТО і Російською Федерацією» передбачає набагато дієвіші механізми співробітництва Москви з НАТО, ніж Хартія про особливе партнерство між НАТО і Україною з Києвом. Так, згідно з першим документом передбачено створення Спільної постійної ради НАТО-Росія, у той час як Україні пропонувалися лише консультації.

Під час засідання Комісії НАТО-Україна на найвищому рівні в ході саміту у Вашингтоні 24 квітня 1999 р. члени НАТО засвідчили в черговий раз підтримку «суверенітету та незалежності, територіальної цілісності, демократичного розвитку, економічного процвітання та непорушності кордонів».

У свою чергу, тодішній Президент Л. Кучма ще раз заявив про рішучість України продовжувати просування шляхом демократичних політичних,

економічних та військових реформ, а також прагнення інтегруватися в європейські й трансатлантичні структури.

З 2003 р. норма про майбутній вступ була закріплена у Законі України «Про основи національної безпеки України»: основними напрямками державної політики з питань національної безпеки України є забезпечення повноправної участі України в загальноєвропейській та регіональних системах колективної безпеки, набуття членства у Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору при збереженні добросусідських відносин і стратегічного партнерства з Російською Федерацією, іншими країнами Співдружності Незалежних Держав, а також з іншими державами світу.

Однак уже влітку 2004 р. була прийнята Воєнна доктрина, в якій зазначалося, що «Україна дотримується політики позаблоковості, розцінює її як важливий фактор зниження напруженості воєнно-політичної обстановки в регіоні». Обрання Президентом В. Ющенка в 2005 р. розвернуло зовнішньополітичний вектор країни у західному напрямі.

У 2008 р. під час саміту НАТО в Бухаресті було узгоджено, що Україна та Грузія стануть членами Альянсу, проте внаслідок насамперед потужного тиску Росії обом країнам на цьому саміті не було надано План дій щодо членства, хоча вони на це розраховували.

У 2010 р. В. Янукович проголосив позаблоковий статус України, але всупереч цій заяві Україна продовжувала перебувати з Альянсом в інтенсифікованому діалозі, ставши єдиною країною в історії організації, яка не прагнула стати членом, але зберігала такий формат партнерства.

У 2014 р. почала активно обговорюватися тема вступу до НАТО, а деякі партії навіть пропонували провести відповідний референдум одночасно з виборами до Верховної Ради України 26 жовтня.

Однак усе завершилося законодавчим закріпленням відмови від позаблокового статусу в Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». Після Революції Гідності рівень взаємодії НАТО з Україною як на політичному рівні, так і у сфері практичної співпраці є надзвичайно високим.

При цьому союзники дають високу оцінку внеску України в місіях та операціях під керівництвом НАТО, в тому числі в Косово й Афганістані. Україна є першою країною-партнером, що взяла участь у Силах реагування

НАТО (NRF), а також єдиною державою-нечленом НАТО, яка бере участь у всіх міжнародних місіях з підтримки миру під егідою Альянсу: починаючи з 1992 р., у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки під егідою НАТО та 9 міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки, чотири з них – під егідою Альянсу. Станом на кінець 2018 р. Україна надала 14 загонів у місії НАТО, в той час як Австрія – 18, а Греція – 10.

Як засвідчив аналіз виборчих програм та анкетування виборчих штабів партій, що мали найбільше шансів на обрання до Верховної Ради України на позачергових виборах у липні 2019 р., у новому парламенті усі продемократично налаштовані сили – Батьківщина, Голос, Європейська Солідарність та Слуга народу – обіцяють вести Україну до вступу до ЄС та НАТО і мають за пріоритет отримання Плану дій щодо членства (ПДЧ) в Альянсі, без жодних «якщо» та «але».

Президент України В. Зеленський у ході виборчої кампанії також обіцяв продовжувати рух у напрямі членства в НАТО після проведення відповідного референдуму. В свою чергу, керівництво Альянсу неодноразово заявляло про свою тверду підтримку суверенітету і територіальної цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів, невизнання незаконної і нелегітимної анексії Криму. НАТО засудила тривале і широкомасштабне нарощування військової потужності Росії в Криму, висловила стурбованість зусиллями і заявленими планами Росії щодо нарощування військової потужності в Чорноморському регіоні.

У заяві Північноатлантичної ради про ситуації щодо Криму від 18 березня 2019 р. також засуджено невинуватене застосування Росією військової сили проти українських кораблів і військово-морського персоналу біля Азовського моря і Керченської протоки в листопаді 2018 року, що є частиною комплексу агресивних дій Росії у регіоні. У звіті Генсека за 2018 рік НАТО підтвердила перспективу членства України в Альянсі. «У світлі знову заявлених Україною прагнень стати членом НАТО союзники також підтримують свої рішення, ухвалені на Бухарестському й наступних самітах», – відзначено у розділі «Відкриті двері НАТО», що містить ухвалені на брюссельському саміті рішення Альянсу. В розділі звіту «Допомога Україні»

підкреслено, що на тлі незаконної анексії Криму Росією НАТО активізувала політичну та практичну підтримку України.

За підсумками візиту Північноатлантичної ради в Україну наприкінці жовтня 2019 р., в ході якого відбулося засідання Комісії Україна – НАТО, Альянс підтвердив: – намір дотримуватися рішення Бухарестського саміту про надання членства Україні, оскільки незалежна, суверенна і стабільна Україна, неухильно віддана демократії і верховенству права, має першорядне значення для безпеки на євроатлантичному просторі; – підтримку вирішення конфлікту на Сході України дипломатичними засобами відповідно до Мінських домовленостей, що мають бути повністю дотримані усіма сторонами, а Росія як сторона, що підписала Мінські домовленості, несе в цьому плані особливу відповідальність; – осуд і невизнання незаконної та нелегітимної анексії Криму Росією, який є територією України.

Члени Альянсу закликали Росію повернути Україні контроль над Кримом та засудили постійне і широкомасштабне нарощування військового потенціалу Росії в Криму, що є частиною загальної моделі агресивних дій Росії у регіоні; – стурбованість порушеннями прав людини та зловживаннями з боку російської влади в Криму щодо всіх громадян України, включаючи кримських татар і членів інших місцевих громад; – з огляду на позицію Угорщини заклик повністю запровадити рекомендації та висновки Венеціанської комісії щодо Закону України «Про освіту» (2017).

В свою чергу, Верховна Рада України 3 грудня 2019 р. закликала парламенти держав-членів НАТО на виконання пункту 23 Декларації Бухарестського саміту НАТО 2008 р. звернутися до міністрів закордонних справ своїх держав з пропозицією прискорити надання Україні Плану дій щодо членства в організації.

Отже, одним із найбільш вагомих політичних наслідків проголошення курсу на євроатлантичну інтеграцію стали відмова від політики багатовекторності, що домінувала у перші роки незалежності, та відмова від позаблокового статусу, який виходив на перші позиції порядку денного у періоди зближення з Росією та загострення відносин із західними партнерами. Очевидно, що досягнення кінцевої мети – набуття членства в НАТО до певної міри полегшить вступ до Євросоюзу, оскільки для більшості його нових членів

першим кроком був вступ до Альянсу, а згодом – інтеграція з європейськими структурами. Незважаючи на завершення «холодної війни», взаємна безпека та оборона, колективний захист членів від потенційних загроз залишаються основними завданнями Альянсу і найбільшим стимулом для України в набутті членства в цій організації, особливо з огляду на акти агресії з боку Російської Федерації.

Однак діяльність НАТО цим не обмежується, зумовлюючи глибокі демократичні перетворення у країнах, що прагнуть приєднатися до організації. Так, від країн-претендентів також очікується, що вони будуть демонструвати відданість принципам верховенства права та прав людини; встановлять належний демократичний та цивільний контроль над своїми збройними силами; сприятимуть розвитку мирних та дружніх міжнародних відносин шляхом зміцнення своїх інститутів та сприяння зміцненню стабільності й добробуту; демонструватимуть відданість справі зміцнення стабільності та благополуччя через дотримання принципів економічної свободи, соціальної справедливості та відповідальності за охорону довкілля; максимально наблизять своє законодавство до євроатлантичних стандартів і принципів.

У 2016 р. у Варшаві лідери глав держав та урядів Комісії Україна – НАТО схвалили Комплексний пакет допомоги НАТО для України (КПД), метою якого є підтримка Києва у питаннях покращення спроможності забезпечувати власну безпеку, реалізації широкомасштабних реформ з метою досягнення стандартів НАТО. Цей пакет містить понад 40 цільових заходів підтримки України у ключових сферах, які підкріплюються спільною роботою на стратегічному рівні та посилять обороноздатність країни. Серед індивідуальних заходів підтримки згадуються: – потенціал та інституційна розбудова. Заходи, спрямовані на посилення демократичного контролю, включаючи посилення ролі парламенту та громадянського суспільства, сприяння реформуванню інститутів безпеки та оборони, удосконалення системи професійної військової освіти в Україні, посилення доброчесності та належного урядування в оборонному та суміжних секторах України. Ці цілі будуть досягнуті за допомогою програм під керівництвом представників НАТО в Україні, Процесу планування і аналізу, Програми підвищення оборонної освіти, Програми розбудови доброчесності та Програми

професійного розвитку. Трастовий фонд щодо перекваліфікації звільнених військових, очолюваний Норвегією з бюджетом в 450 тис. євро на три роки, сприятиме розвитку ефективної системи управління кадрами у ЗСУ. Ця діяльність як частина військового співробітництва буде зосереджена на розвитку функціональної сумісності, освіти та навчанні; – створення ефективної системи оперативного (бойового) управління, комунікації та комп'ютеризація.

Діяльність, спрямована на підвищення сумісності військ України із НАТО для участі у спільних навчаннях та операціях, реалізується за допомогою Трастового фонду С4, очолюваного Канадою, Німеччиною та Великобританією. Завдяки Регіональній програмі безпеки повітряного простору буде покращено спроможність України забезпечувати безпеку польотів; – логістика і стандартизація.

Створення узгодженої, скоординованої та ефективної інтегрованої системи логістичної підтримки є ключовою складовою реформ ЗСУ. Проекти, у тому числі щодо впровадження системи кодифікації, у цій сфері фінансуються Трастовим фондом логістики і стандартизації, який очолюють Чехія, Нідерланди і Польща (обсяг фінансування – 4,1 млн євро на три роки); – оборонно-технічне співробітництво. Діяльність передбачає покращення сумісності матеріально-технічного забезпечення між Україною та НАТО за допомоги з боку Трастового фонду з логістики та стандартизації. Крім того, спільна робоча група з військово-технічного співробітництва надаватиме консультації щодо трансформації воєнно-промислового комплексу України; – кібербезпека.

Оскільки в 2016 р. Україна затвердила нову стратегію кібербезпеки, то НАТО надаватиме підтримку в її реалізації та сприятиме розвитку спроможності України протидіяти кіберзагрозам. Трастовий фонд кібербезпеки з бюджетом в 560 тис. євро під керівництвом Румунії займатиметься відповідним оснащенням та навчанням – енергетична безпека передбачає захист критично важливої інфраструктури через обмін найкращими практиками, навчання.

Зокрема, Центр передового досвіду з енергетичної безпеки у Вільнюсі (Литва) є провідним у реалізації відповідних проектів – медична реабілітація

– створення ефективної системи медичної підтримки через Трастовий фонд з медичної реабілітації (2,25 млн. євро на два роки під керівництвом Болгарії) допоможе Україні підняти стандарти у наданні медичної реабілітації пораненим військовослужбовцям.

У 2018 р. на виконання міжнародних зобов'язань щодо встановлення демократичного цивільного контролю над силовими структурами, закріплених у таких документах, як «Партнерство заради миру: Рамковий документ», Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО, а також Кодекс поведінки стосовно воєнно-політичних аспектів безпеки, затверджений на Будапештському саміті ОБСЄ у 1994 р., Україна переглянула законодавство у цій сфері, прийнявши Закон України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» (2003).

Завдяки такому інструменту ЗСУ перетворюються на відкритий і прозорий для суспільства інститут, підпорядкований демократично обраній владі та доступний для контролю, з точки зору доступу до інформації, з боку ЗМІ та громадських організацій. Окремою складовою демократичного цивільного контролю є контроль за забезпеченням прав військовослужбовців, прав людини і громадянина в умовах проходження військової служби. Світовий досвід свідчить, що найчастіше це реалізується шляхом створення інституту Уповноваженого з прав військовослужбовців (омбудсмана).

Третій розділ Закону України «Про національну безпеку» (2018) присвячено демократичному цивільному контролю, що здійснюється за принципами верховенства права, законності, підзвітності, прозорості, ефективності та результативності. Предметом такого контролю є:

1) дотримання вимог Конституції і законів України у діяльності органів Сектора безпеки і оборони, недопущення їх використання для узурпації влади, порушення прав і свобод людини і громадянина;

2) зміст і стан реалізації стратегій, доктрин, концепцій, державних програм та планів у сферах національної безпеки і оборони;

3) стан правопорядку в органах Сектора безпеки і оборони, їх укомплектованість, оснащеність сучасним озброєнням, військовою і спеціальною технікою, забезпеченість необхідними запасами матеріальних

засобів та готовність до виконання завдань за призначенням у мирний час та в особливий період;

4) ефективність використання ресурсів, зокрема бюджетних коштів, органами Сектора безпеки і оборони.

Сама система демократичного цивільного контролю складається з контролю, що здійснюється:

– Президентом України безпосередньо і через РНБО та інші консультативні, дорадчі та допоміжні органи і служби;

– Верховною Радою України, яка здійснює парламентський контроль та приймає закони України, що визначають і регулюють діяльність органів Сектора безпеки і оборони та їхні повноваження, а також затверджує відповідні бюджетні асигнування та приймає рішення щодо звіту про їх використання. Також вона створює парламентські комітети, до повноважень яких належить, зокрема, забезпечення контролю за діяльністю органів Сектора безпеки і оборони; тимчасові спеціальні комісії, а для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес, – тимчасові слідчі комісії. До повноважень парламенту належить і проведення парламентських слухань з питань національної безпеки і оборони, що становлять суспільний інтерес і потребують законодавчого врегулювання;

– Кабінетом Міністрів України (урядом), органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, судового контролю. Так, уряд здійснює контроль за дотриманням законодавства та реалізацією державної політики у сферах національної безпеки і оборони, звітує з цих питань перед Президентом і парламентом.

У свою чергу, центральні органи виконавчої влади, що мають у підпорядкуванні утворені відповідно до законів України військові формування, розвідувальні та правоохоронні органи

1) забезпечують цивільний контроль у межах своїх повноважень;

2) створюють необхідні умови для здійснення іншими суб'єктами цивільного контролю передбачених повноважень;

3) забезпечують об'єктивне і своєчасне інформування Президента, парламенту, КМУ, РНБО про стан справ у підпорядкованих органах Сектора безпеки і оборони;

4) інформують із цих питань громадськість.

На нижчому рівні державного управління місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування:

1) заслуховують, за потреби, доповіді посадових осіб правоохоронних органів, що знаходяться на відповідній території, про виконання вимог законодавства щодо забезпечення громадської безпеки та правопорядку;

2) контролюють стан допризовної підготовки і відбору громадян на військову службу, правового і соціального захисту громадян, які мають бути призвані на військову службу, перебувають на військовій службі, звільнених у запас чи відставку, учасників бойових дій та членів їх сімей;

3) взаємодіють з органами військового управління під час планування та проведення потенційно небезпечних заходів за участю особового складу ЗСУ для запобігання і недопущення надзвичайних ситуацій, а також ліквідації їх наслідків;

4) інформують громадськість про свою діяльність щодо виконання завдань, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки і оборони. При цьому для здійснення цивільного контролю органи місцевого самоврядування можуть утворювати депутатські комісії, а в місцевих органах виконавчої влади – відповідні підрозділи.

Окремо слід виділити судовий контроль, суть якого полягає у тому, що рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, посадових і службових осіб можуть бути оскаржені в суді. Демократичний цивільний контроль також може здійснюватися і спеціально уповноваженою особою – військовим омбудсманом.

До обов'язків омбудсмана входить охорона прав усіх представників, навіть колишніх, збройних сил. Будь-яка особа, яка відчуває, що до неї було неправильне, несправедливе або неадекватне ставлення, може звернутися із відповідною заявою до омбудсмана для захисту своїх прав. Омбудсман у межах своєї компетенції також діє як радник парламенту й міністерства оборони, а його Комітет, виконуючи функцію незалежного військового контрольного механізму, інспектує військові частини як усередині країни, так і за кордоном.

За підсумками перевірки омбудсман надсилає міністру оборони та головнокомандувачу збройних сил доповідь з відповідними рекомендаціями. Омбудсман може звернутися або вжити заходів з власної ініціативи щодо будь-якого питання, яке потрапляє до поля його зору. Він наділений повноваженнями розглядати будь-які випадки за участю представників влади, має доступ до усіх документів та інформації й може заслуховувати свідків або експертів.

Омбудсман може рекомендувати або звернутися з пропозиціями до інших органів державної влади з метою проведення змін або започаткування певних дій (включаючи дії правового характеру) з метою ліквідації несправедливих або невідповідних дій організації. Він оприлюднює результати своєї діяльності, а також консолідує тиск з боку неурядових організацій і ЗМІ для вжиття адміністративних або правових заходів з виправлення ситуації.

Важливою складовою прогресу в напрямі європейської та євроатлантичної інтеграції є функціонування незалежної судової системи, реформування якої було здійснено згідно із Стратегією реформування системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів 2015–2020. Вона передбачає:

- 1) приведення законодавства до європейських стандартів;
- 2) створення нових та переформатування існуючих інституцій системи правосуддя;

- 3) кадрове перезавантаження. Починаючи з 2014 р. парламентом ухвалено 9 засадничих законів, які привели систему правосуддя в Україні у відповідність до європейських стандартів; створили умови для незалежної та відповідальної роботи судів. Зокрема, розроблено нове процесуальне законодавство, що має пришвидшити судовий процес та зробити його ефективнішим.

Нове законодавство про судоустрій передбачає жорсткіші вимоги до кадрів: оцінювання кожного судді за критеріями компетентності, доброчесності й етики, а також проведення прозорих конкурсів на суддівські посади. Також вдосконалено систему дисциплінарної відповідальності суддів.

Так, неспроможність довести легальність доходів є конституційною підставою для звільнення судді з посади.

Новий Верховний Суд, який є найвищим судом у системі судоустрою України, що забезпечує єдність судової практики, запрацював 15 грудня 2017 р. Також почала свою діяльність Вища кваліфікаційна комісія суддів, яка проводить оцінювання суддів на предмет відповідності критеріям компетентності, доброчесності й етики, а також конкурси для заповнення вакансій у судах першої та апеляційної інстанцій.

На продовження реформування Верховна Рада України 16 жовтня 2019 р. ухвалила внесений Президентом України закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» (набув чинності 7 листопада 2019), що передбачає скорочення складу Верховного Суду з 200 до 100 суддів, при цьому їхні посадові оклади зменшаться із 75 до 55 прожиткових мінімумів. Також передбачено створення Вищою радою правосуддя комісії з питань доброчесності та етики, яка забезпечить дотримання членами ВРП та ВККС високих критеріїв доброчесності та професійної етики.

Законом розширено категорії посад, щодо яких здійснюються заходи з очищення влади (люстрації), зокрема вона поширюватиметься на керівників ВККС і Державної судової адміністрації, які обіймали свої посади не менше року в період від 21 листопада 2013 до 19 травня 2019 р. Водночас прийнятий закон отримав негативний висновок Венеціанської комісії, яка вважає, що він породжує загрозу стабільності та незалежності судової системи. При оцінці готовності України до набуття членства в Євросоюзі та НАТО до уваги береться і рівень корупції та прогрес у протидії цьому явищу. Згідно з Індексом сприйняття корупції-2018 Україні вдалося покращити свої показники, отримавши 32 бали та посівши 120 місце серед 180 країн.

Значну роль у цьому відіграли:

– ефективне функціонування Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що дає змогу посилити юридичну відповідальність публічних чиновників за порушення вимог щодо декларування доходів і майна у контексті адміністративного та кримінального права. Ця система виконує

превентивну функцію та є дієвим інструментом виявлення корупції, а на кінець 2019 р. у ній зареєстровано понад 4 млн документів;

– діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції, створеного в 2015 р., що було однією із вимог Євросоюзу при наданні Україні безвізового режиму. Його основним завданням є забезпечення формування та реалізація державної антикорупційної політики;

– створення Державного бюро розслідувань у 2016 р. для розслідування кримінальних злочинів, у яких фігурують правоохоронці, судді та високопосадовці, ті, хто вчинив військові злочини, та досудового слідства, яке раніше здійснювала прокуратура.

Євроатлантична інтеграція у політико-правовому вимірі передбачає чітке визначення зовнішньополітичних пріоритетів, впровадження демократичних стандартів не лише в оборонну сферу (насамперед у вигляді демократичного цивільного контролю), а й у діяльність органів публічної влади загалом, та адаптацію законодавства до стандартів євроатлантичних структур. Усі ці чинники разом із необхідністю протистояти збройній агресії Російської Федерації сприяють консолідації громадянського суспільства навколо ідеї вступу України до НАТО та покращенню його взаємодії з державними структурами.

2.3 Формування державної політики щодо євроатлантичної інтеграції

Характеризуючи етапи інституціоналізації відносин Україна-НАТО, пов'язані з прийняттям окремих політичних рішень, двосторонніх чи одnobічних заяв та створенням відповідних структур співпраці, доцільно розглянути результативність цієї діяльності та вирішити, що слід робити надалі.

Хронологія офіційної співпраці з НАТО після 1991 р. показує різноманітність її форм і методів здійснення і водночас інертність з боку Української держави у наближенні до набуття членства в Альянсі, зокрема під час здійснення політики так званої «багатовекторності». Будь-яким рішенням

Ради НАТО властивий консолідований характер. Їх схвалення вимагають консенсусного (одноголосного) прийняття. За час існування НАТО жодна держава-член не мала воєнного конфлікту з іншим членом Альянсу, хоча й відбувалися деякі тертя між Туреччиною та Грецією.

Сьогодні Україна має досить невизначений статус «аспіранта», що прагне вступу до НАТО. З 1994 р. Конгрес США прийняв низку законодавчих актів, які узаконювали матеріальну, військову, консультативну допомогу країнам, що виявили бажання приєднатися до Північноатлантичного договору з 1996 р. США виступили ініціаторами спрощеної процедури розширення НАТО.

З 1992 р. Україна розпочала налагоджувати відносини з Організацією Північноатлантичного договору, приєднавшись до наукових програм Альянсу. В 1994 р. Україна стала учасником Програми НАТО «Партнерство заради миру», в 1995 р. встановила сталі взаємовідносини з Альянсом. У 1997 р. була підписана Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору. З 1996 р. Українська держава розпочала участь у миротворчих операціях НАТО. Україна запропонувала власну військову спеціалізацію, яка полягала у військово-повітряному транспортуванні.

За роки співпраці з військовими підрозділами країн НАТО Україна досягла певного рівня оперативної сумісності. Провідні країни Альянсу завжди визнавали, що Україні потрібна їхня допомога для підготовки до гіпотетичного вступу до НАТО. Для досягнення відповідності натовським вимогам Україні потрібно було провести низку широкомасштабних реформ, більшість з яких залишаються на порядку денному й сьогодні. При цьому відповідь на питання про роль і місце в європейській та міжнародній системах безпеки кожна країна мусить дати самостійно.

Водночас методологічно помилковим було б розглядати безпековий аспект міжнародного становища України у відриві від її загальних зовнішньополітичних пріоритетів. У дещо спрощеному вигляді вони реалізовувалися у рамках семи періодів.

Перший період – «романтичний» (1990–1994). Його зміст визначали кроки до набуття Україною міжнародної суб'єктності (Декларація про

державний суверенітет, проголошення незалежності, референдум 1 грудня 1991 р., міжнародне визнання держави та встановлення дипломатичних відносин, Трьохсторонній меморандум про ядерне роззброєння України 1994 р.).

Другий період «досягнень та сподівань» (1994–1997) позначений прийняттям Конституції України, укладенням Угоди про партнерство та співробітництво з ЄС (1994), завершенням ядерного роззброєння, Будапештським меморандумом (1994), Хартією Україна-США (1995), «Великим» українсько-російським договором (1997), розподілом Чорноморського флоту та Хартією про особливе партнерство Україна-НАТО (1997).

Ознаками третього періоду «втоми і розчарування» (1998–2000) стали парламентські вибори 1998 р., курс на «економізацію» зовнішньої політики, загроза дефолту та обрання Л. Кучми на другий президентський термін (листопад 1999 р.).

Враховуючи вплив Помаранчевої революції на міжнародне становище України, п'ятий період (2005–2009) можна позначити як добу «втрачених можливостей». В міжнародному контексті його основними подіями були пропозиція плану врегулювання придністровської кризи, ініціювання Спільноти демократичного вибору в балто-чорноморському регіоні, Бухарестський саміт НАТО (2–4 квітня 2008 р.), п'ятиденна російсько-грузинська війна (серпень 2008 р.), Хартія про стратегічне партнерство Україна-США (2009).

Шостий період (2010–2014) позначений проголошенням позаблокового статусу (2010), Харківськими угодами, «зближенням» з РФ та зривом підписання Угоди про асоціацію з ЄС (листопад 2013 р.), завершився російською окупацією та анексією Криму Російською Федерацією.

Сьомий період (2014–2019) позначений прагненням до реалізації європейського та євроатлантичного вибору. Його ознаками стали солідарність міжнародної спільноти з Україною й невизнання анексії Криму, агресія РФ на Сході України, підписання Угоди про асоціацію з ЄС, перегляд доктрин зовнішньої політики та національної безпеки держави, конституційне закріплення курсу на євроатлантичну інтеграцію.

З поширеної на Заході зусиллями політичних реалістів тези про те, що Україна перебуває у сфері екзистенційних інтересів Росії, можна зробити два протилежних висновки: перший – помилковий, що її треба туди й помістити (тобто її незалежне існування – помилка історії, яку Москва має всі підстави і навіть обов'язок виправити); другий – правильний, що тільки успішна, незалежна, демократична Україна силою прикладу здатна викликати позитивні зміни у Росії, перетворити її на органічну частину цілісної, а головне – безпечної та стабільної Європи.

23 травня 2002 р. Рада національної безпеки і оборони України ухвалила «Стратегію України щодо НАТО», яка, зокрема, визначила, що спрямування політики України на повномасштабну інтеграцію в європейські та євроатлантичні структури викликане необхідністю враховувати об'єктивні реалії європейської та світової політики, продиктовані національними інтересами України (Стратегія введена в дію таємним Указом Президента України від 8 липня 2002 р.).

30 серпня 2002 р. Указом Президента України Л. Кучми було створено Державну раду з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України для координації заходів, спрямованих на реалізацію стратегічних цілей державної політики щодо забезпечення входження України в європейський політичний, економічний, безпековий і правовий простір.

12 вересня 2002 р. Верховна Рада України ратифікувала Угоду про безпеку між Урядом України і НАТО, що регулює питання зберігання і взаємного захисту інформації обмеженого користування. 22 листопада 2002 р. у рамках саміту глав держав та урядів НАТО в Празі Президент України Л. Кучма взяв участь у засіданні Комісії Україна-НАТО на найвищому рівні, на якому схвалено План дій Україна-НАТО та річний Цільовий план дій Україна-НАТО на 2003 р.

План дій Україна-НАТО чітко визначив стратегічні й середньострокові цілі та пріоритети України для досягнення її мети – повної інтеграції у євроатлантичні структури безпеки й створив стратегічні рамки для співробітництва Україна-НАТО відповідно до Хартії про особливе партнерство. Річний цільовий план у рамках Плану дій Україна-НАТО містив перелік конкретних заходів як внутрішнього, так і двостороннього характеру,

запланованих для досягнення цілей, визначених у Плані 11 січня 2003 р. Указом Президента України Л. Кучми було створено Національний центр з питань євроатлантичної інтеграції України з метою проведення єдиної державної політики з євроатлантичної інтеграції, опрацювання проектів програм щодо поглиблення євроатлантичного вектора та організації їх виконання.

17 березня 2004 р. Верховна Рада України ратифікувала Меморандум про взаєморозуміння щодо забезпечення підтримки операцій НАТО з боку України від 9 липня 2002 р., який став основою участі України в операціях і навчаннях НАТО. 29 червня 2004 р. у рамках саміту НАТО в Стамбулі Президент України взяв участь у засіданні Комісії Україна-НАТО, однак з огляду на критичне ставлення держав-членів до внутрішньополітичних процесів в Україні питання про залучення України до офіційних програм підготовки до членства в НАТО не було поставлено на розгляд.

У період 2004-2009 рр. визначався прагненням членства «без достатніх підстав». Він охоплює період від Помаранчевої революції до Бухарестського саміту НАТО (2008 р.), російської агресії проти Грузії та краху обіцянок з боку Альянсу все ж надати Україні ПДЧ до кінця 2008 р.

Засідання Комісії Україна-НАТО на рівні міністрів закордонних справ (Вільнюс, 21 квітня 2005 р.) започаткувало Інтенсифікований діалог між Україною і НАТО з питань членства та відповідних реформ. У цей же день Розпорядженням Президента України був затверджений Цільовий план Україна-НАТО в рамках Плану дій Україна-НАТО на 2005 р. Державне телебачення мало забезпечувати регулярне інформування громадськості про хід та результати виконання заходів Цільового плану. 17 травня 2005 р. у Брюсселі відбулося засідання Спільної робочої групи Україна-НАТО з питань воєнної реформи (СРГ ВР), метою якого було обговорення проекту Робочої програми «Реформування оборонного та безпекового сектора в Україні у контексті Інтенсифікованого діалогу» на 2005–2006 рр.

Під час візиту 27 червня 2005 р. Генерального секретаря НАТО Я. Схеффера до Києва українська сторона передала підготовлений міністерствами і відомствами й схвалений Президентом України Початковий дискусійний документ, який, згідно з вимогами НАТО, мав бути

представлений країною-партнером у рамках Інтенсифікованого діалогу. 8 грудня 2005 р. у штаб-квартирі НАТО у рамках проведення щорічних офіційних засідань НАТО на рівні міністрів закордонних справ відбулося засідання Комісії Україна-НАТО.

Основним підсумком цих заходів стало схвалення спільної заяви та внесення до підсумкового комюніке засідання Північноатлантичної ради Альянсу положень про підтвердження відкритості «дверей НАТО» для України та можливості залучення її до ПДЧ. 27 грудня 2005 р. Президент України підписав Указ, який надав чинності рішенню Ради національної безпеки і оборони України від 25 листопада 2005 р. «Про невідкладні заходи щодо подальшого розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО)». 13 березня 2006 р. з метою забезпечення виконання пріоритетних завдань щодо подальшого розвитку відносин України з НАТО, поглиблення співробітництва з державами-членами та досягнення критеріїв членства Президент України підписав Указ «Про Національну систему координації співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору».

На засіданні 3 квітня 2008 р. Північноатлантична рада ухвалила Декларацію Бухарестського саміту, в якій в окремому параграфі відзначалося, що «НАТО вітає євроатлантичні прагнення України та Грузії щодо членства в НАТО. Ми погодилися сьогодні, що ці країни стануть членами НАТО. Обидві нації зробили цінні внески до операцій Альянсу... ПДЧ є наступним кроком України та Грузії на їхньому прямому шляху до членства. Сьогодні ми визначилися, що ми підтримуємо заявки цих країн на приєднання до ПДЧ. Тому ми починаємо період інтенсивних контактів з цими країнами на високому політичному рівні з метою вирішення питань, що залишаються, у контексті їхньої заявки щодо ПДЧ. Ми попросили міністрів закордонних справ зробити першу оцінку досягнутого прогресу на їхньому засіданні у грудні 2008 року. Міністри закордонних справ мають повноваження прийняти рішення щодо заявок стосовно ПДЧ з боку України та Грузії». Проте на засіданні Північноатлантичної ради в грудні 2008 р. Україна не отримала ПДЧ через принципову незгоду з боку Франції та ФРН.

У 2010–2014рр. адміністрація В. Януковича відмовилася від курсу на членство в НАТО при збереженні основних механізмів співробітництва. 21 квітня 2010 р. у Харкові відбулося підписання угод між Україною та Росією, внаслідок яких Україна ослабила свій суверенітет у зв'язку з подовженням на 25 років терміну перебування російського флоту в Криму.

Невиразна реакція НАТО і ЄС на Харківські угоди засвідчила справжнє ставлення до України як до актуального партнера та потенційного союзника Альянсу. Після зустрічі з В. Януковичем єврокомісар з питань розширення ЄС та політики сусідства Ш. Фюле відзначав, що «договори були підписані не на найкращих для України умовах, але в ситуації, яка склалася, коли Києву потрібно було переглянути газові контракти від 2009 р., їх не можна назвати провальними».

1 липня 2010 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», який визначав Україну як позаблокову європейську державу, яка має намір продовжувати з НАТО відносини конструктивного партнерства.

У 2014–2019 рр. ситуація визначалися кризою у відносинах України з РФ. Підтекст позиції Альянсу можна охарактеризувати тезою, що «російсько-українська війна – це не війна НАТО». Тому Брюссель її засуджує, дещо допомагає, але головне для нього – «не надто дратувати путінську Росію». 2 березня 2014 р. у Брюсселі відбулося екстрене засідання Комісії Україна-НАТО щодо ситуації в Україні, скликане в зв'язку зі зверненням України згідно із статтею 15 Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО. В ході засідання держави-члени Альянсу висловили одностайну підтримку незалежності й державного суверенітету України. Було надано високу оцінку «зваженим діям української влади в кризовій ситуації» й засуджено дії РФ у Криму, які характеризувалися як порушення норм міжнародного права. Проте і на початку кризи, і в подальшому НАТО як організація уникала надання Україні прямої допомоги й утримувалася від чіткого реагування на дії Росії, яке могло б дати підстави вважати Альянс союзником України.

Сучасний формат відносин з НАТО та стан реалізації середньострокових цілей, завдань і заходів вимагає якісної координації дій усіх гілок влади та органів державної влади для уникнення практики свідомого

(політичного) чи бюрократичного гальмування процесу здійснення позитивних перетворень. Необхідно відновити практику залучення до консультацій щодо змісту РНП (річна національна програма) та оцінки і моніторингу її виконання комітетів Верховної Ради України з питань європейської інтеграції, з питань безпеки і оборони, боротьби з корупцією, з питань бюджету, економічної політики, правоохоронної діяльності, у закордонних справах, науки і освіти, правової політики, правосуддя.

На всіх етапах роботи з РНП необхідно налагодити постійну парламентсько-урядову взаємодію. Враховуючи попередню практику, що базувалася переважно на формальному підході до оцінювання виконання РНП та Планів заходів, доречно розробити оновлену методологію оцінки їх виконання. Офіційна методологія оцінювання має більшою мірою використовувати залучення якісних критеріїв, що дасть змогу зрозуміти не лише ступінь виконання окремих заходів, а й те, наскільки виконання цих заходів сприяло досягненню цілей співпраці.

Принципово важливим є надання нового імпульсу практиці громадського моніторингу за прикладом Мережі партнерства Україна-НАТО та її Цільової групи II, що опікується моніторингом виконання зобов'язань України у сфері євроатлантичного співробітництва. Доцільно відновити парламентський компонент моніторингу і оцінки: у Верховній Раді України четвертого скликання існувала тимчасова спеціальна комісія з моніторингу виконання Плану дій Україна-НАТО (2003–2006 рр.). Ця комісія здійснювала й оприлюднювала власний моніторинг виконання щорічних цільових планів, результати якого нерідко відрізнялися більшою критичністю від оцінок, які надавали органи виконавчої влади. Парламентський моніторинг є більш незалежним і об'єктивним, аніж традиційне оцінювання, яке фактично є самооцінкою виконавчою владою власних дій та призводить до завищення оцінок і прикрашання дійсності.

Питанням свободи слова та інформаційної політики присвячено окремий підрозділ РНП. Відповідно пріоритетними напрямками інформаційної політики України було задекларовано неухильне дотримання принципів свободи слова та відкритості діяльності органів державної влади, органів

місцевого самоврядування, забезпечення доступу громадян до інформації, недопущення цензури і перешкоджання професійній діяльності журналістів.

Отже, незважаючи на низку задекларованих позицій у РНП, що мають наблизити ЗСУ до стандартів НАТО, констатуємо значною мірою імітаційний характер виконання РНП. Річним програмам доцільніше було б надати статус спільних документів України і НАТО, що забезпечило б їм більш зобов'язуючий, обопільний характер й полегшило виконання Україною критеріїв членства в НАТО. РНП мають бути більш цілеспрямованими, зорієтованими на стратегічні реформи. Потрібні увага засобів масової інформації, парламентський і громадський контроль. Усе це має забезпечити успіх реформи Сектора безпеки і оборони. На нинішньому етапі завдання для ЗСУ, до якого готує підключатися НАТО, полягає в досягненні повної сумісності збройних сил та інших складових Сектора безпеки і оборони України зі стандартами Альянсу.

Російська агресія проти України продемонструвала справжній рівень відносин НАТО з Україною. Альянс не зробив належних кроків, здатних попередити агресію проти свого партнера (формула «захистити союзників та партнерів» постійно присутня, наприклад, в офіційних заявах Д. Трампа), примусити Кремль повернути окупований Крим чи припинити агресію на Сході України, яка здійснюється під управлінням та за участі регулярних збройних сил РФ.

Треба віддати належне НАТО: офіційна позиція Альянсу щодо неприйнятності російської агресії проти України була сформульована та неодноразово підтверджена у прямий та недвозначний спосіб. Цю і аналогічні поради не було своєчасно почуто. В результаті тривала подальша деструкція європейської стабільності. До Варшавського саміту НАТО (2016 р.) термінологія стратегічного стримування була відсутня у дискусіях щодо шляхів врегулювання сучасної кризи європейської безпеки. Якщо західні лідери хотіли вплинути на поведінку Москви, вони мали знайти лексичний реєстр, що виходить за межі «санкцій» та «можливих цільових засобів», щоб визначити справді стратегічні наміри.

Принципові зміни відбудуться, якщо змістом сучасного етапу відносин Україна-НАТО стане вирішальний внесок Альянсу в створення потенціалу

стримування російської агресії (адже саме такими термінами має визначатися його змістовне наповнення). Помилковою, і це треба доводити Брюсселю, є теза, що порівняно з Росією Україна будімо не є пріоритетною для НАТО країною. Захід завжди дотримувався «москвоцентричного» погляду на Україну. Завдання полягає у тому, щоб поміняти його на європоцентричний, що вимагає не простої констатації зацікавленості у демократичній, реформованій, суверенній Україні, котра має право відновити свою територіальну цілісність, а на порядок активнішої політики для досягнення цієї мети.

Побудова безпечної Європи без розподільчих ліній можлива тільки шляхом відновлення територіальної цілісності України, примушення Росії до поваги до норм міжнародного права та дотримання Кремлем власних міжнародних договірно-правових зобов'язань. Нині, коли йдеться про відновлення цивілізованих міжнародних правил поведінки держав у Європі, цінності демократії та стабілізацію континенту, Україна, не втрачаючи якості фактора позитивного впливу своїм прикладом на Росію, набула й ваги форпосту цивілізації на кордоні з варварством. НАТО вперто не хоче цього визнавати, повторюючи, що зона відповідальності Альянсу в Європі обмежується кордонами держав-членів.

У випадку України йдеться про створення ситуації, за якої у разі повномасштабної агресії Росії НАТО не змогло б залишитися осторонь, обмежитися висловленням «глибокого занепокоєння» або закликами негайно припинити воєнні дії. Таких ситуацій може бути лише дві:

- 1) загроза у разі нападу на територію України екологічної катастрофи європейського або світового масштабу;

- 2) загроза руйнування міст-мільйонників з людськими жертвами, які сягатимуть сотень тисяч осіб, та знищення культурно-історичних об'єктів (з подальшими наслідками, зокрема багатомільйонною хвилею біженців).

Відповідно має будуватися оборонна стратегія України, яка б примушувала агресора розуміти, що можливі удари одночасно будуть контрсиловими та контрціннісними. Керуючись цим принципом, Україна зацікавлена у розміщенні на своїй території, у місцях, які можуть стати об'єктом нападів (бомбардувань та ін.), якомога більшого контингенту

військових інструкторів з НАТО, створенні постійно діючих навчальних центрів, розташованих у містах мільйонниках.

Одночасно має інтенсифікуватися виробництво та розміщення зброї «відплати», можливості для чого виникли з припиненням дії Договору про РСМД. Це практичний, а не декларативний шлях до членства у НАТО, адже у будь-який момент Київ зможе обміняти запропоновану стратегію стримування агресії на запрошення до вступу до Альянсу. Україна без будь-яких декларацій має рухатися цим шляхом. Стратегія оборони, що становить державну таємницю, – невід’ємне право суверенної держави.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄВРОАТЛАНТИЧНОГО КУРСУ З ТОЧКИ ЗОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

3.1 Розвиток відносин Україна-НАТО як гарантія національної безпеки

Безпека України має вагомe значення для НАТО і усіх держав–членів Альянсу. Альянс цілковито підтримує невіддільне право України на самооборону, а також її право обирати власні механізми безпеки. Майбутнє України – в НАТО. Відносини між Україною і НАТО почали розвиватися ще на початку 90-х років ХХ ст. і відтоді стали одним з найбільш значущих партнерств НАТО. Починаючи із 2014 року, у зв'язку з незаконною анексією Криму Росією, співробітництво між Україною і НАТО у низці ключових галузей було активізовано. Від початку повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році як НАТО, так і держави–члени Альянсу надають Україні допомогу на безпрецедентному рівні.

У чому полягає розвиток відносин Україна – НАТО:

– діалог і співпраця розпочалися, коли Україна, яка щойно набула державної незалежності, вступила до Ради північноатлантичного співробітництва (1991 рік) і програми «Партнерство заради миру» (1994 рік);

– відносини набули подальшого розвитку внаслідок підписання у 1997 році Хартії про особливе партнерство, а згодом завдяки підписанню у 2009 році Декларації про доповнення до Хартії, у якій знову підтверджено рішення,

ухвалене лідерами НАТО на Бухарестському саміті у 2008 році, що Україна стане членом Альянсу;

– на основі Хартії про особливе партнерство між Україною і НАТО від 1997 року було створено Комісію Україна – НАТО як основний орган розвитку відносин Україна – НАТО і управління заходами співробітництва. У 2023 році на заміну Комісії Україна – НАТО створено Раду Україна – НАТО, у складі якої держави–члени Альянсу і Україна засідають як рівні. Зміна формату свідчить про зміцнення політичних зв'язків між Україною і НАТО і вищий ступінь інтеграції України до Альянсу;

– з часом співпраця поглиблювалася, і вона є взаємовигідною. Україна має давню історію активної участі в операціях і місіях під проводом НАТО.

Політична і практична підтримка України має наступні прови:

–НАТО у найрішучіший спосіб засуджує загарбницьку війну Росії проти України. Російська агресія істотно підриває євроатлантичну і глобальну безпеку і становить тяжке порушення міжнародного права. Згідно з відповідними резолюціями Генеральної Асамблеї ООН, держави-члени НАТО вимагають, щоб Росія негайно поклала край війні, припинила застосування сили проти України і беззастережно вивела усі свої війська з території України;

–держави–члени Альянсу не визнають і ніколи не визнають незаконну і нелегітимну анексію Росією українських територій, включаючи Крим. Відколи Росія здійснила нелегальну анексію Криму і від початку її агресії на сході України у 2014 році, збільшено підтримку України з боку НАТО у галузі розвитку спроможностей і розбудови потенціалу, а також забезпечено підготовку десятків тисяч українських військовослужбовців;

–з часу Варшавського саміту НАТО у липні 2016 року практичну підтримку Україні з боку НАТО оформлено у вигляді Комплексної програми допомоги (КПД). На Мадридському саміті у 2022 році держав-члени Альянсу поглибили КПД для збільшення допомоги Україні. На Вільнюському саміті НАТО у 2023 році держави–члени Альянсу ухвалили рішення про

перетворення КПД на багаторічну програму допомоги, щоб сприяти відбудові структур безпеки і оборони України і переходу до цілковитої оперативної сумісності з НАТО;

– солідарність НАТО з урядом і народом України, які героїчно захищають свою державу, свою землю і наші спільні цінності, є непохитною. Альянс цілковито підтримує невіддільне право України на самооборону, закріплене у Статті 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй. Держави-члени НАТО підтримуватимуть Україну стільки, скільки знадобиться.

Щодо прагнення України до членства Альянсі то офіційна позиція НАТО звучить наступним чином:

–з огляду на прагнення України вступити до НАТО, на Бухарестському саміті у 2008 році держави-члени погодили, що Україна стане членом Альянсу. Вони також дійшли згоди про те, що наступним кроком на її шляху до вступу мав стати План дій щодо членства (ПДЧ) – програма реформування у політичній, економічній, оборонній, ресурсній, безпековій і правовій сферах для країн-претендентів. У 2009 році було запроваджено Річну національну програму (РНП) як ключовий інструмент просування України до євроатлантичної інтеграції і запровадження відповідних реформ.

–у період з 2010 до 2014 рр. Україна дотримувалася політики позаблоковості, відмовившись від неї внаслідок російської агресії. У червні 2017 року Верховна Рада України ухвалила закон, за яким членство в НАТО було знову оголошено стратегічною метою зовнішньої і безпекової політики країни. У 2019 році набула чинності відповідна поправка до Конституції України.

– у вересні 2020 року Президент Володимир Зеленський ухвалив нову Стратегію національної безпеки України, яка забезпечує основу для розвитку особливого партнерства між Україною і НАТО, маючи на меті вступ України до Альянсу. У вересні 2022 року у світлі намагань Росії здійснити незаконну анексію українських територій, Україна знову висловила прохання про вступ до НАТО.

–на саміті НАТО у Вільнюсі у 2023 році держави-члени Альянсу підтвердили відданість майбутньому вступу України до НАТО. Визнаючи, що Україна підвищила рівень оперативної сумісності з НАТО і досягла істотного поступу у запровадженні реформ, вони вирішили, що на шляху України до цілковитої євроатлантичної інтеграції більше немає потреби у Плані дій щодо членства. Держави-члени Альянсу і надалі підтримуватимуть Україну і аналізуватимуть її здобутки у досягненні оперативної сумісності, а також додаткових демократичних і безпекових перетворень, що є необхідною умовою для вступу до НАТО.

НАТО у найсуворіший спосіб засуджує незаконну, невинуватену і неспровоковану загарбницьку війну, розв'язану Росією проти України, яка істотно підриває євроатлантичну і глобальну безпеку і стабільність і становить тяжке порушення міжнародного права. Згідно з відповідними резолюціями Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (ООН), держави-члени НАТО вимагають, щоб Росія негайно поклала край війні, припинила застосування сили проти України і беззастережно вивела усі свої війська з території України.

До того ж держави-члени НАТО закликають Росію забезпечити цілковите дотримання міжнародного гуманітарного права і безпечний і безперешкодний доступ для гуманітарних потреб і надання допомоги усім, хто цього потребує. Російські військові злочини й інші звірства такі, як напади на мирних жителів і руйнування цивільної інфраструктури, позбавляючи мільйони українців базових послуг населенню, не можуть залишитися безкарними. Усіх винних у цих злочинах має бути притягнуто до відповідальності за порушення і зловживання правами людини і міжнародним гуманітарним правом, зокрема стосовно цивільного населення України, включаючи примусову депортацію дітей і сексуальне насильство у контексті конфлікту.

Розв'язана Росією війна істотно вплинула на довкілля, ядерну, енергетичну і продовольчу безпеку, світову економіку і добробут мільярдів

людей в усьому світі. Держави-члени НАТО і Україна суворо засуджують рішення Росії вийти з Чорноморської зернової угоди і її цілеспрямовані дії з метою перешкоджання експорту української сільськогосподарської продукції, від якої залежать мільйони людей в усьому світі. Держави-члени Альянсу, зокрема у співпраці з Європейським союзом і ООН, докладають зусиль з метою відновлення зернової угоди і забезпечення подальшого експорту українського зерна морем і суходолом.

Відколи Росія здійснила незаконну анексію Криму і почала агресію на сході України у 2014 році, НАТО неухильно дотримувалася позиції цілковитої підтримки суверенітету і територіальної цілісності України у межах її міжнародно визнаних кордонів, включаючи територіальні води. Держави-члени Альянсу рішуче засуджують і ніколи не визнають незаконну і нелегітимну анексію Криму Росією і висловлюють осуд його тимчасової окупації.

НАТО також засуджує незаконні спроби Росії здійснити анексію чотирьох тимчасово окупованих територій у Донецькій, Луганській, Херсонській і Запорізькій областях України у вересні 2022 року, що становить спробу найбільш великомасштабного захоплення земель у Європі з часів Другої світової війни. Псевдореферендуми на тимчасово окупованих територіях були організовані Москвою і нав'язані Україні. Вони не мають легітимності, і НАТО ніколи їх не визнає. Це землі України, і вони назавжди залишаться територією України. Голосування у Генеральній Асамблеї ООН, яке переважною більшістю голосів засудило спроби Росії анексувати ці території, надіслало чіткий і потужний сигнал того, що Росію ізолювано і що увесь світ на боці України, на захисті заснованого на правилах міжнародного порядку.

Внаслідок незаконної і нелегітимної анексії Криму Росією у 2014 році держави-члени Альянсу вирішили призупинити усіляке практичне цивільне та військове співробітництво з Росією, втім залишивши відкритими політичні і військові канали зв'язку. Від початку повномасштабного вторгнення Росії в

Україну у лютому 2022 року, держави-члени Альянсу запровадили суворі санкції з метою позбавлення Кремля ресурсів для фінансування воєнної машини. Держави-члени Альянсу і надалі посилюватимуть санкції з метою збільшення тиску на російський уряд.

Починаючи з 2014 року, з огляду на безпосередні загрози, яких зазнавали територіальна цілісність, політична незалежність і безпека України, регулярно проводилися консультації на рівні Комісії Україна – НАТО. Позачергові засідання Комісії проходили у зв'язку з агресією Росії в Криму і на сході України у 2014 році, необґрунтованим застосуванням Росією військової сили проти українських суден у Керченській протоці у листопаді 2018 року і небезпечним нарощуванням Росією військової моці у квітні 2021 року.

Подальші екстрені засідання Комісії відбулися у штаб-квартирі НАТО у січні і лютому 2022 року і були присвячені нарощуванню Росією військової сили і неспровокованому вторгненню в Україну. Упродовж війни Україна і НАТО проводили консультації під егідою Комісії щодо ситуації у галузі безпеки і підтримки України з боку держав-членів Альянсу. У липні 2023 року відбулося перше засідання новоствореної Ради Україна – НАТО, започаткованої на Вільнюському саміті НАТО, у рамках механізму кризових консультацій з метою обговорення ескалації з боку Росії у Чорноморському регіоні.

Поряд із політичною підтримкою, було також істотно збільшено практичну допомогу Україні з боку НАТО. Негайно після незаконної та нелегітимної анексії Криму Росією у 2014 році, міністри закордонних справ держав-членів НАТО узгодили низку заходів, спрямованих на підвищення здатності України гарантувати власну безпеку. Вони також ухвалили рішення про подальше розширення практичної допомоги Україні з боку НАТО завдяки істотному зміцненню поточних програм співробітництва, а також запровадженню нових вагомих ініціатив.

Протягом багатьох років у рамках КПД НАТО допомагала Україні здійснювати трансформацію національних структур безпеки і оборони, надаючи через Представництво НАТО в Україні дорадчу допомогу на стратегічному рівні, а також забезпечуючи практичну підтримку за допомогою різноманітних програм й ініціатив у галузі розбудови потенціалу. Завдяки цим програмам й індивідуально розробленим рекомендаціям НАТО істотно сприяла вдосконаленню потенціалу і підвищенню стійкості структур безпеки і оборони України, а також поліпшенню здатності цих структур протистояти гібридним загрозам. НАТО і держави-члени Альянсу також забезпечили широкомасштабну підтримку зусиль у галузі розбудови спроможностей, зокрема, шляхом здійснення підготовки і освіти, а також надання обладнання і техніки.

У 2014 році, на додаток до КПД, було запроваджено низку проєктів Цільових фондів. У рамках таких Цільових фондів виділяються ресурси для забезпечення розвитку спроможностей і сталої розбудови потенціалу у ключових галузях. Поточні проєкти Цільових фондів є такими:

1. Командування, управління, зв'язок і комп'ютеризація («С4»), у рамках якого Україні надається допомога щодо реорганізації і модернізації структур і потенціалу у галузі командування, управління, зв'язку й комп'ютеризації.

2. Медична реабілітація – ініціатива, покликана допомогти Україні вдосконалити систему медичної реабілітації з метою забезпечення сталого довготермінового медичного обслуговування пацієнтів з категорії діючих та звільнених військовослужбовців х службовців структур безпеки і оборони.

Програма професійного розвитку, яка сприяє формуванню цивільних кадрів в українських структурах безпеки і оборони.

Добігли завершення проєкти Цільових фондів, за якими Україні було надано сприяння у таких галузях, як перехід до цивільної кар'єри; утилізація вибухових боєприпасів і боротьба з саморобними вибуховими пристроями; утилізація стрілецької зброї і легкого озброєння, звичайних озброєнь і

протипіхотних мін; організація безпечного зберігання боєприпасів; безпечна утилізація радіоактивних відходів кіберзахист.

На Мадридському саміті НАТО у 2022 році держави–члени Альянсу ухвалили рішення щодо розширення Комплексної програми допомоги (КПД) і подальше збільшення підтримки України. До розширеної КПД увійшли ініціативи, покликані забезпечити надання Україні невідкладної, короткотермінової, нелетальної військової допомоги, а також створення структур для істотного збільшення підтримки України з боку НАТО у довгостроковій перспективі. З часу Мадридського саміту держави–члени Альянсу і партнери загалом виділили на КПД понад 500 мільйонів євро.

Нелетальна допомога відповідно до негайних потреб України

Починаючи з лютого 2022 року, у рамках Цільового фонду Комплексної програми допомоги Україні, Альянсом було реалізовано низку проєктів, за якими надано сприяння у різноманітних галузях, зокрема: бойові пайки, технічні засоби забезпечення паливом (включаючи авіаційне пальне), армійське взуття, предмети медичного призначення (включаючи аптечки і фармацевтичні препарати), військове навчальне обладнання, засоби виявлення і захисту від хімічних, біологічних, радіологічних та ядерних речовин, обладнання для знешкодження вибухонебезпечних предметів, засоби боротьби з БПЛА, а також вдосконалений супутниковий зв'язок.

Інші проєкти нині знаходяться на різних стадіях розробки і реалізації, зокрема: додаткова підтримка України у галузі «С4» (командування, управління, зв'язок і комп'ютеризація), переправочно-десантні і понтонно-мостові засоби, укриття і генератори, мобільні душові, мобільні пральні, обладнання їдалень і харчоблоків, автомобілі швидкої допомоги і пожежні автомобілі, бензовози і перекачувальні цистерни, водовози, шини, акумулятори, а також зимовий одяг.

Поряд із наданням Альянсом нелетальної допомоги, держави-члени НАТО істотно збільшили двосторонню підтримку і забезпечують ще більше зброї і техніки, а також навчання особового складу, щоб Україна була в змозі

реалізувати своє право на самооборону, закріплене у Статуті Організації Об'єднаних Націй. Держави-члени Альянсу також виділяють вагому фінансову допомогу і забезпечують гуманітарну підтримку, зокрема, приймаючи мільйони українських біженців в усіх країнах Альянсу.

На Вільнюському саміті у 2023 році держави-члени Альянсу погодили надати подальшого розвитку КПД, перетворивши її на багаторічну програму допомоги Україні і забезпечивши стале і передбачуване фінансування. Допомога, що надаватиметься, сприятиме відбудові структур безпеки і оборони України і подальшому досягненню Україною цілковитої оперативної сумісності з НАТО, включаючи перехід від радянських зразків до стандартів, підготовки і доктрин НАТО. Держави-члени Альянсу також допомагатимуть Україні долати фізичні і соціальні наслідки війни, включаючи підтримку у галузі розмінування і надання злагодженої медичної допомоги.

Представництво НАТО в Україні створене у вересні 2015 року з метою управління двома вже існуючими офісами. Представництво НАТО в Україні забезпечує розвиток партнерства в країні. До його складу входять Центр інформації та документації НАТО і Офіс зв'язку НАТО в Україні.

Центр інформації та документації НАТО було відкрито у Києві в 1997 році з метою забезпечення зусиль, спрямованих на інформування української громадськості щодо діяльності НАТО і переваг співробітництва між Україною і НАТО. Центр інформації та документації НАТО структурно входить до складу Управління громадської дипломатії штаб-квартири НАТО і є першим інформаційним представництвом Альянсу в країні-партнері з вільним доступом для усіх громадян. Трьома основними напрямками діяльності Центру інформації та документації НАТО є такі:

- підвищення обізнаності і розуміння Альянсу серед української громадськості;
- інформування громадян України щодо основних заходів співробітництва між Україною і НАТО;

– надання офіційним установам України рекомендацій і підтримки з питань розбудови потенціалу у галузі стратегічних комунікацій.

Центр інформації та документації НАТО проводить різні заходи у галузі громадської дипломатії і комунікаційні проекти, покликані сприяти реалізації основних завдань і заходів НАТО в Україні, а саме: круглі столи, семінари, конференції і мультимедійні проекти.

Офіс зв'язку НАТО в Україні створено у Києві в 1999 році. Він відіграє чільну роль у розвитку відносин Україна – НАТО. Основними пріоритетами його діяльності є такі:

- розвиток зв'язків з українськими міністерствами і відомствами;
- надання дорадчої допомоги українським владним структурам щодо заходів на підтримку партнерства Україна – НАТО і відповідних реформ, зокрема Міністерствам закордонних справ, оборони і внутрішніх справ, Раді національної безпеки і оборони, Службі безпеки України, Верховній Раді України і неурядовим організаціям;
- розвиток політичного діалогу і практичного співробітництва між Україною і НАТО; а також сприяння контактам між цивільною і військовою владою і радниками України і НАТО.

3.2 Співробітництво України та НАТО в протидії деструктивним інформаційним впливам Російської Федерації

На сучасному етапі безпека інформаційного простору є ключовим завданням, оскільки вона стосується як пересічного громадянина, так і конкретної держави, або групи держав. Все частіше питання інформаційних загроз піднімають на міжнародних конференціях, самітах та на рівні міжнародних організацій. Тому що, шкідлива кіберактивність поширюється досить швидко, починаючи від програм, які допомагають злодіям здобути приватну інформацію, до шпигунства та кібератак, які мають політичну мету.

НАТО – військово-політична організація, яка створена підтримувати міжнародний мир та безпеку. Саме тому Альянс працює в одну ногу з сучасними загрозами безпеці, а успішна діяльність НАТО неможлива без правдивої інформація. Навіть миротворчі операції НАТО є більш успішними через обізнаність громадян у цьому питанні і в результаті це сприяє більшій ефективності. Існує безліч загроз, які спонукають Альянс вживати нових заходів у боротьбі з кіберзагрозами.

Однією з таких загроз в інформаційній безпеці демократичним державам можна згадати росію. Наприклад, якщо брати до уваги політично мотивовані кібератаки, то одним з прикладів є зламана електронна пошта норвезького парламенту у 2020 році. Цей інцидент був названий як такий, що вплинув на найважливіший демократичний інститут країни. Пізніше норвезька влада визначила росію як державу, яка винна за напад.

З початку 2022 року український уряд зазнав серії кібератак, які призвели до зіпсування урядових веб-сайтів та знищення даних на деяких державних комп'ютерах. У середині січня хакери зламали близько 70 українських веб-сайтів, у тому числі міністерств закордонних справ, оборони, енергетики, освіти та науки, а також ДСНС та Міністерства цифрової трансформації, портал електронного урядування якого надає український публічний цифровий доступ до десятків державних послуг. Міжнародний колектив хактивістів Anonymouse оголосив «кібервійну» проти російського уряду, визнаючи заслугу за кілька кіберінцидентів, включаючи поширені атаки відмови в обслуговуванні, які знищили російські урядові веб-сайти та державну службу новин Russia Today.

Кібератаки на Естонію в 2007 році вивели з ладу її урядові, медіа та фінансові веб-сайти, далі росія анексувала частину території Грузії у 2008 році і був проведений ряд кібератак на грузинські веб-сторінки. Саме тоді члени Альянсу почали розуміти, що вони не готові до такого роду викликів. Тому починаючи з 2007 року НАТО вирішило стати більш активним користувачем соціальних мереж таких як Facebook, YouTube та Twitter. До того ж було вирішено створити телеканал та сайт куди завантажували розсекречені

відеозаписи операцій. Така діяльність давала змогу протидіяти дезінформації, яку поширювали країни-противники Альянсу.

У січні 2008 року НАТО затвердила свою першу політику щодо кіберзахисту. Члени НАТО підкреслили, що настав етап, коли надзвичайно важливо аби інформаційні системи були в безпеці. Тому необхідно ділитися передовим досвідом, і допомагати державам-союзникам у боротьбі з кібератакам. Російська агресія проти України починаючи з окупації Криму, а зараз вже і повномасштабна війна весь час супроводжується інформаційними операціями на всіх етапах. Саме тому ще у 2014 НАТО почало свою діяльність зі створення Центру передового досвіду в галузі стратегічних комунікацій НАТО у Ризі (StratCom Centre of Excellence). Діяльність даної структури спрямована на пошук шляхів розв'язання проблем, важливо, що вони приділяють увагу російській агресії проти України (About NATO StratCom COE, 2022).

StratCom сприяє покращенню можливостей стратегічного зв'язку в Альянсі та країнах-членах. Стратегічне спілкування є невід'ємною частиною зусиль, спрямованих на досягнення політичних і військових цілей Альянсу, тому стає все більш важливим, щоб Альянс належним, своєчасним, точним і відповідальним чином повідомляв про свої цілі та місії.

Основними напрямками діяльності за 2021 рік є:

- 1) експеримент багатонаціональних інформаційних операцій;
- 2) розробка концепції моделювання інформаційного середовища;
- 3) розробка концепції навчального модуля моделювання дезінформаційної атаки;
- 4) курс та конференція в соціальних мережах (About NATO StratCom COE, 2022). Також діяльність НАТО StratCom Centre of Excellence спрямована не лише на захист держав-членів, але й на партнерів, оскільки цей орган можна вважати таким, що надає підтримку державам-членам, кожна з яких має можливість розбудувати власну систему інформаційного захисту.

У 2015 році було ухвалено стратегію щодо протидії гібридній війні і після цього країни-члени розпочали розширювати набір інструментів НАТО для реагування на ці загрози, які включають в себе дезінформацію та

кібератаки. Пізніше у 2016 році на саміті НАТО члени підтвердили оборонний мандат НАТО і визнали кіберпростір як область операцій, у якій НАТО має захищати себе так само ефективно, як в повітрі, на землі або воді. Оскільки більшість криз і конфліктів сьогодні мають кібервимір (Zhadan, 2022).

На саміті НАТО 2021 року було схвалено нову Всеосяжну політику кіберзахисту, яка підтримує три основні завдання НАТО: колективну оборону, врегулювання криз і спільну безпеку, а також її загальну позицію стримування та оборони. Оборонний мандат НАТО було підтверджено, і члени Альянсу взяли на себе зобов'язання використовувати весь спектр можливостей для активного стримування, захисту та протидії всьому спектру кіберзагроз у будь-який час. Цікавим є те, що члени НАТО розглядають злочинний вплив кіберактивності, як збройний напад (About NATO StratCom COE, 2022).

Важливо зазначити, що і НАТО і Україна досить часто підпадають під Кремлівську пропаганду з метою дезінформації суспільства, і вкорінення в суспільство думок, що Альянс є ворожою небезпечною організацією, а Україна це тимчасова зброя НАТО за допомогою якої Альянс веде боротьбу проти рф. Наприклад, росія стверджувала, що розпочала СВО, щоб запобігти розміщенню військових баз НАТО в Україні. Але зараз російські медіа та експерти намагаються переконати своїх громадян, що головна мета війни - запобігти знищенню Росії НАТО. У такий спосіб, Україна стає суб'єктом пропаганди росії. Ця дезінформація поширюється, щоб утворити враження, що СВО є «священною народною війною» і спонукати росіян до військових дій, а НАТО – загроза для всієї росії (Фейки, 2023).

Ще одна тенденція російської дезінформації – це ствердження, що Збройні сили України ведуть боротьбу виключно в інтересах НАТО. Раніше російські ЗМІ твердили, що росія воює проти НАТО, що Альянс керує Збройними силами України, а в їх складі беруть участь найманці з інших країн. Нова теза полягає в тому, що росія воює саме проти України, але українці захищають не свої інтереси, а інтереси США та інших країн НАТО. Пропагандисти намагаються наголосити на визначальній ролі НАТО в цьому конфлікті, хоча вони визнають суб'єктність України та Збройних сил (Фейки, 2023). До того ж, російської дезінформації має на меті змінити сприйняття українцями причин війни на Донбасі та анексії Криму.

Російські пропагандисти намагаються перекласти відповідальність за конфлікт на НАТО та викликати недовіру до західних держав. Це може спричинити подальше роз'єднання між Україною та західним світом, що сприятиме інтересам росії. Важливо розуміти, що ці тези є неправдивими та є частиною гібридної війни, яку росія веде проти України та Альянсу. Ці зусилля з метою дезінформації та впливу на суспільні думки мають негативний вплив на ситуацію в регіоні та загострюють конфлікт. Саму тому надзвичайно важливо розуміти правдиву природу війни та її причин, щоб знайти шляхи до миру та стабільності.

Загалом співпраця між Україною та НАТО стикається зі значними викликами та загрозами, але обидві сторони залишаються відданими працювати разом, щоб подолати ці виклики та посилити безпеку в регіоні. Варто згадати, ще один приклад, як фахівці НАТО реагують на інформаційні операції ворога, та спростовують фейкову інформацію шляхом поширення правдивих повідомлень різними каналами, аби досягнути різних цільових аудиторій. Важливим також є те, що Альянс намагається створити «інформаційний імунітету», який зробить населення більш стійким до ворожих повідомлень, за допомогою яких ворог намагається переконати суспільство у негативному ставленні до НАТО. Одним з прикладів слід згадати дезінформацію з приводу COVID-19, яку поширювали Росія та Китай. Про те, що вірус виник або в Європі, або в США.

Цікавим прикладом є те, що у період COVID-19 НАТО було скоординовано кілька інформаційних атак. По-перше, атака була проти присутності військ НАТО в Польщі Латвії та Литві. Саме тоді до міністра оборони Литви було направлено листа нібито від генерального секретаря НАТО в якому зазначалося про плани НАТО вивести війська з країни. По-друге, було створене неправдиве інтерв'ю, що нібито канадські війська занесли вірус до в Латвії. І по-третє, був відправлений лист де нібито польський військовий критикує американські війська (Cyber, 2022).

У боротьбі з такими видами дезінформації НАТО має сайт під назвою «Setting the Record Straight». На цьому інтернет ресурсі можна знайти усі виступи, інтерв'ю, відео та зображення, які спростовують усю дезінформацію. Важливо, що на цьому сайті інформація публікується кількома мовами, щоб

кожен міг знайти правдиву інформацію. До того ж НАТО завжди просить ЗМІ виправити неправдиві історії.

Слід звернути увагу на наступні кроки НАТО у боротьбі з інформаційними загрозами. По-перше, НАТО має службу реагування на кіберінциденти, яка базується у Бельгії. Дана служба захищає особисті мережі НАТО, і також надає централізовану та цілодобову підтримку. По-друге, НАТО також створило Центр операцій у кіберпросторі. Цей центр підтримує зв'язок з військовими командирами, які мають інформацію стосовно операцій та місій і тому можуть передавати інформацію Альянсу, а також центр забезпечує свободу дій у кіберсфері та робить операції більш стійкими до кіберзагроз (NATO's, 2020).

Досить важливо, що НАТО співпрацює з різними міжнародними акторами, а саме з міжнародними організаціями такими як ЄС або ж з країнами-партнерами, такими як Україна, Фінляндія або ж Швеція задля більш ефективного результату у боротьбі з кіберзагрозами. НАТО також присутнє у кооперації з партнерами в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні для обміну досвідом щодо національних підходів до протидії гібридним загрозам, таким як збільшення кількості дезінформації та кібератак. Це було особливо цінно в контексті пандемії COVID-19.

Важливо зазначити, що у Фінляндії розташований Європейський центр протидії гібридним загрозам, який було створено у 2017 році представниками країн НАТО та ЄС. Даний центр займається проведенням досліджень, аналізом гібридних загроз та визначенням методів боротьби з ними. Наступною діяльністю центру є проведення консультацій на стратегічному рівні між учасниками ЄС та НАТО (Паршикова, 2018). Загалом НАТО та ЄС мають будувати ефективний діалог необхідний для взаємного обміну інформацією, звітування про різні інциденти, управління надзвичайними ситуаціями та кризовими ситуаціями, а також для проведення спільних тренінгів і навчань.

У 2022 року Агентство зв'язку та інформації НАТО та Україна підписали Меморандум про угоду, який зосереджується на співпраці в проєктах, пов'язаних з технологіями. Ця угода спрямована на зміцнення

партнерства між НАТО та Україною шляхом надання допомоги в модернізації її інформаційних технологій та послуг зв'язку. Крім того, меморандум містить положення щодо визначення областей, де може знадобитися навчання особового складу, а також навчання, семінари та тематична експертиза для підтримки зусиль України щодо модернізації її обороноздатності (Кудіна, 2022).

Крім того, у 2022 році НАТО оприлюднила нову програму швидкого реагування на кібератаки, в рамках якої пообіцяла посилити кіберзахист України перед обличчям російських кібератак, які тривають. Оновлено Комплексний пакет допомоги НАТО Україні, ключовим компонентом є Трастовий фонд кібербезпеки. НАТО зосередиться на розвитку можливостей України, забезпеченні необхідним обладнанням і навчанні персоналу у сфері кібербезпеки. Ця підтримка спрямована на те, щоб допомогти Україні захистити свою інфраструктуру від сучасних кіберзагроз. До того ж, Угода про Трастовий фонд кіберзахисту є досить важливим механізмом співпраці Україна-НАТО у сфері кіберзахисту.

Якщо російські військові продовжуватимуть боротися проти України, а санкції Заходу продовжуватимуть впливати на російську економіку, існує ймовірність того, що путін може посилити наступальні кібератаки з боку кібератак проти НАТО та Заходу. Такі атаки на критичну інфраструктуру та промислові системи контролю можуть мати руйнівні наслідки як для НАТО так і для України (Banks, 2022). Важливо враховувати, що серія кібератак між росією і НАТО може призвести до циклу ескалації, в результаті якого росія може застосувати хімічну зброю або навіть тактичну чи ядерну зброю малої потужності. Росія попередила адміністрацію США про припинення надання сучасної зброї українським військам ще 15 квітня 2022 року і пригрозила «непередбачуваними наслідками». Це свідчить про те, що росія може спробувати націлити або саботувати деякі з цих поставок зброї, перебуваючи на території НАТО, або атакувати НАТО в інший спосіб, можливо, за допомогою кіберзасобів.

Враховуючи вище зазначене, слід додати, що зацікавленим акторам варто звернути увагу на наступні рекомендації стосовно боротьби з дезінформацією:

1) держави мають працювати над створенням нової установи, яка би була автономною та могла б проводити аналіз даних, необхідний для забезпечення незалежного контролю, якого вимагають нові політичні рамки;

2) потрібно розвивати медіаграмотність населення для того щоб громадяни розуміли, як орієнтуватися в інформаційному середовищі та мати доступ до достовірної, перевіреної інформації;

3) необхідно створити сильні системи моніторингу, які могли б отримувати потоки дезінформації в усьому інформаційному середовищі кількома мовами;

4) необхідно, щоб технологічні компанії такі як Meta, YouTube та Twitter, дотримувалися своєї політики щодо заборони дезінформації фінансованої рекламою;

5) фінансування незалежної журналістики та перевірки фактів - ще один важливий крок у боротьбі з дезінформацією. Висновки. Загалом, досвід НАТО у протидії деструктивним інформаційним загрозам підкреслює важливість раннього виявлення і швидких і рішучих дій. Альянс визнає, що кампанії з дезінформації та інші інформаційні загрози можуть мати значний вплив на країни-члени і їх населення, і вживає заходів з посилення своєї стійкості і готовності до протидії таким загрозам.

Зусилля НАТО демонструють відданість організації протидії інформаційним загрозам і захисту безпеки її членів. Взаємини між Україною та НАТО мають багатогранну історію, яка відображає сучасні виклики та потреби міжнародної системи безпеки та розвитку. Ці відносини пройшли довгий шлях, розпочавши з програми «Партнерство заради миру», і досягли важливої точки з підписанням Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО. Нині ця взаємодія є ширшою і включає співпрацю у різних сферах, включаючи політичну, військову, військово-технічну та інші. Зокрема, в контексті збройної агресії росії проти України, співпраця з НАТО має важливе значення для підтримки безпекових спроможностей України.

ВИСНОВКИ

Україна після повномасштабного вторгнення Російської Федерації зазнала суттєвих змін у сферах суспільного життя, що, в свою чергу, зумовило необхідність модернізації моделі управління державою.

Вагомим впливом, що дозволяє переходити до нових стандартів системи управління державою є вектор розвитку України та розпочата євроатлантична інтеграція.

Отже безпекове співробітництво України з євроатлантичними структурами, передусім НАТО, покликане захистити сторони від потенційних загроз і реальних небезпек, є взаємовигідним для обох сторін. Для НАТО Україна є цінним партнером у проведенні миротворчих операцій і фактором стабілізації в Центрально-Східній Європі. Для України Альянс тривалий час був джерелом різних форм матеріально технічної допомоги. А з 2014 р. Україна перетворюється на «реципієнта» – «споживача безпекових послуг» НАТО і його країн-членів (у різних формах) які доповнюють її власний опір російській агресії. При цьому, беручи участь в операціях НАТО, Україна залишається контрибутором міжнародної безпеки. Євроатлантична інтеграція України є послідовним процесом розбудови відносин з метою вступу до НАТО, членство у якому сприятиме дедалі більшому поглибленню взаємодії з іншими державами-членами відповідно до нових викликів національній і міжнародній безпеці.

Ото ж за результатами проведеного наукового дослідження ми прийшли до таких висновків:

1. Поняття "національна безпека" є базовим для визначення низки інших понять, серед яких, зокрема: "політика національної безпеки", "система національної безпеки", "загрози національній безпеці". Водночас, незважаючи на спроби приведення змісту поняття "національної безпеки" до вигляду, який дозволив би оперувати з ним під час виконання практичних завдань публічного управління у сфері національної безпеки, до цього часу немає єдності щодо сутності соціального явища, для позначення якого використовують це поняття.

2. Таким чином, теоретико-методологічні труднощі інтерпретації та операціоналізації концепту "національна безпека" зумовлюють необхідність більш детального розгляду в контексті сучасних глибинних змін світового економічного, політичного та культурного середовища сутності концептів "небезпека", "безпека", "нація", "націоналізм", "національний", "культурний код народу (нації)", "державність", їхнього взаємозв'язку та взаємозумовленості як соціокультурних феноменів.

3. Проте національна безпека також є змінною величиною, а поточна оцінка її рівня завжди розміщується на інтервалі від абсолютної безпеки (ідеальний стан), коли події, явища, процеси, які породжують небезпеки реалізації національних інтересів, повністю відсутні, до абсолютної небезпеки, коли сукупний вплив цих небезпек вносить до порядку денного питання про можливість існування соціальної системи, наприклад, питання про реальну загрозу її розпаду, насильницьку зміну конституційного устрою тощо.

Бажаний рівень національної безпеки (гарантований, критично допустимий чи недопустимий тощо) часто розглядається як мета, спосіб або необхідна умова життєдіяльності (прогресивного розвитку) людини, соціальної групи, суспільства чи держави. Цей розвиток можна уявити як рух по певній траєкторії у середовищі, що постійно змінюється й характеризується сукупністю взаємозумовлених факторів зовнішнього та внутрішнього характеру, які можуть бути описані певним набором показників (індикаторів). Саме тому "національна безпека" є системною кількісно-якісною характеристикою розвитку соціальної системи як об'єкта реальної дійсності.

4. Припускаючи виражене спрямування України до суб'єктності, можемо констатувати, що євроатлантичний вектор нашої країни є одним із багатьох. Проте на сучасному етапі історії, «зважаючи на очевидну асиметрію у бік євразійськості протягом тривалого часу, євроатлантичний вектор має принципово важливе значення для майбутнього розвитку країни, позаяк сприяє реалізації цивілізаційного проекту України XXI століття – проекту цивілізації гуманістичних інновацій і гідної самореалізації людини» [8, с. 52].

При цьому євроатлантичний геополітичний вектор України передбачає не просто географічний, геополітичний або навіть цивілізаційний рух у напрямі Європи чи Євроатлантики, а цивілізаційну взаємодію з європейською і євроатлантичною спільнотою на основі партнерства і національних інтересів. Це дає підстави вважати, що головним критерієм конструктивності євроатлантичного вектора України (як і будь-якого іншого геополітичного вектора) є посилення і розвиток суб'єктності нашої країни.

5. Євроатлантична інтеграція у політико-правовому вимірі передбачає чітке визначення зовнішньополітичних пріоритетів, впровадження демократичних стандартів не лише в оборонну сферу (насамперед у вигляді демократичного цивільного контролю), а й у діяльність органів публічної влади загалом, та адаптацію законодавства до стандартів євроатлантичних структур. Усі ці чинники разом із необхідністю протистояти збройній агресії Російської Федерації сприяють консолідації громадянського суспільства навколо ідеї вступу України до НАТО та покращенню його взаємодії з державними структурами.

6. Принципові зміни відбудуться, якщо змістом сучасного етапу відносин Україна-НАТО стане вирішальний внесок Альянсу в створення потенціалу стримування російської агресії (адже саме такими термінами має визначатися його змістовне наповнення). Помилковою, і це треба доводити Брюсселю, є теза, що порівняно з Росією Україна буцімто не є пріоритетною для НАТО країною. Захід завжди дотримувався «москвоцентричного» погляду на Україну. Завдання полягає у тому, щоб поміняти його на європоцентричний, що вимагає не простої констатації зацікавленості у демократичній, реформованій, суверенній Україні, котра має право відновити свою територіальну цілісність, а на порядок активнішої політики для досягнення цієї мети.

7. Безпека України має вагоме значення для НАТО і усіх держав-членів Альянсу. Альянс цілковито підтримує невіддільне право України на самооборону, а також її право обирати власні механізми безпеки. Майбутнє України – в НАТО. Відносини між Україною і НАТО почали розвиватися ще на початку 90-х років ХХ ст. і відтоді стали одним з найбільш значущих

партнерств НАТО. Починаючи із 2014 року, у зв'язку з незаконною анексією Криму Росією, співробітництво між Україною і НАТО у низці ключових галузей було активізовано. Від початку повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році як НАТО, так і держави-члени Альянсу надають Україні допомогу на безпрецедентному рівні.

8. Можна виділити наступні рекомендації щодо забезпечення протидії деструктивним інформаційним вплива російської федерації

1) держави мають працювати над створенням нової установи, яка би була автономною та могла б проводити аналіз даних, необхідний для забезпечення незалежного контролю, якого вимагають нові політичні рамки;

2) потрібно розвивати медіаграмотність населення для того щоб громадяни розуміли, як орієнтуватися в інформаційному середовищі та мати доступ до достовірної, перевіреної інформації;

3) необхідно створити сильні системи моніторингу, які могли б отримувати потоки дезінформації в усьому інформаційному середовищі кількома мовами;

4) необхідно, щоб технологічні компанії такі як Meta, YouTube та Twitter, дотримувалися своєї політики щодо заборони дезінформації фінансованої рекламою;

5) фінансування незалежної журналістики та перевірки фактів - ще один важливий крок у боротьбі з дезінформацією. Висновки. Загалом, досвід НАТО у протидії деструктивним інформаційним загрозам підкреслює важливість раннього виявлення і швидких і рішучих дій. Альянс визнає, що кампанії з дезінформації та інші інформаційні загрози можуть мати значний вплив на країни-члени і їх населення, і вживає заходів з посилення своєї стійкості і готовності до протидії таким загрозам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аристотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О.Кислюка. – К.: Основи. – 2000. – 239 с.
2. Глобалізація і безпека розвитку: монографія / О.Г.Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін.; керівн. авт. кол. і наук. ред. О.Г.Білорус. - К.: КНЕУ, 2001. - 733 с.
3. Глобалізація і сучасний міжнародний процес: монографія / За заг. ред. Б.Гуменюка і С.Шергіна. – К.: Університет «Україна», 2009. – 508 с.
4. Глобальна та національна безпека / авт.кол.: В.І.Абрамов, Г.П.Ситник, В.Ф.Смолянук та інш.; за заг.ред. Г.П.Ситника. – Київ; НАДУ, 2016.- 784 с.
5. Гончаренко О.М., Лисицин Е.М., Вагапов В.Б. Поняття національної безпеки в контексті національних інтересів України // Наука і оборона. – 2002. – № 1. – С. 18-24
6. Горбулін В.П. Засади національної безпеки України: Підручник / Горбулін В.П., Качинський А.Б. – К.: Інтертехнологія, 2009. – 272 с.
7. Горбулін В.П. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / В.П.Горбулін. – К.: НІСД, 2017. – 496 с.
8. Грубов В.М. Європейська колективна безпека в умовах глобалізації: ліберальна парадигма: монографія / В.М. Грубов. – К.: Тов. «ФАДА, ЛТД», 2007. – 554 с.
9. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення. : монографія / Криштанович М.Ф., Пушак Я.Я., Флейчук М.І., Франчук В.І. – Львів : Сполом, 2020. – 418 с.
10. Дзюбань О. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій: методологія дослідження та забезпечення: монографія. Харків: Константа, 2006. – 440 с.
11. Кудряченко А.І. Геополітика: підручник / А.І. Кудряченко, Ф.М. Рудич, В.О. Храмов. – К.: МАУП, 2004. – 296 с.

12. Кудряченко А. Зростання можливостей та шляхи впливу аналітичних центрів на діяльність владних інститутів. –Офіційний сайт НІСД // <http://www.niss.gov.ua/Monitor/november08/13.htm>.
13. Липинський В. Листи до братів – хліборобів. Повн. збір. творів, т.6, кн. 1 / ред. Я.Пеленський. – К.-Філад.: Вид-во Ін-т Східноєвропейських досліджень НАН України. – 1995. –470 с.
14. Литвиненко О.В. Інформаційні впливи та операції. Теоретикоаналітичні нариси: монографія. / О.В. Литвиненко. – К.: НІСД, 2003. – 240 с.
15. Мерніков Г. Формування політики України у сфері національної безпеки: контроль процесу громадськими інститутами [Електронний ресурс] / Г. Мерніков // Офіційний сайт НІСД. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/januar2009/12.htm> 123.
16. Новицький Г.В. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України /Г.В.Новицький. – К.: Інтертехнологія, 2008. – 496 с. 91. Оборотов Ю.Н. Содержание аксиосферы государства // Актуальні проблеми держави і права [збірн.наук.праць], вип.40. – 2008. – С.225
17. Орел М.Г. Теоретичні основи державного управління у сфері політичної безпеки: монографія / М.Г.Орел. – Київ: Поліграф плюс “Ц-СІ”, 2019. – 320 с.
18. Основи стратегії національної безпеки та оборони держави: підруч. / В.Г. Радецький, О.П. Дузь-Крятченко, В.М. Воробйов, В.П. Грищенко та ін. – К.: НУОУ, 2010. – 592 с.
19. Паламарчук М. Національна безпека: застосування широкого і вузького підходів: Політичний менеджмент. 2011, № 2. – С.128-135
20. Парламентський контроль над збройними силами: досвід європейських країн: Моногр. / Кер. авт. кол. Г.М.Перепелиця. - К.: Стилос, 2002. – 552 с.
21. Публічне управління та адміністрування у сфері національної безпеки: (системні, політичні та економічні аспекти): словник-довідник / С.П.Завгородня, М.Г.Орел, Г.П.Ситник [уклад.] /за заг.ред. Д.В.Неліпи, Є.О.Романенка, Г.П.Ситника, Київ: Видавець Кравченко Я.О., 2020, 380 с
23. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави [Навч. посіб.]. – Вид, 10-е, доп. – Львів: Край, 2008. – 224 с.

24. Радченко О.В. Ціннісний вимір трансформації державнополітичного режиму в Україні: дис....д-ра наук здерж. упр.: 25.00.02 /Радченко О.В.; НАДУ, Харк. регіон. ін-т держ. упр. – Х., 2010. – 483 с.
25. Світова та європейська інтеграція : навч. посібник / М. О. Багмет, Г. В. Коваль, В. Т. Шатун, В. М. Гладенко, Ю. В. Палагнюк. – Миколаїв : МДГУ ім. П. Могили, 2008.– 337 с.
26. Сектор безпеки і оборони України: теорія, стратегія, практика: монографія / Ф.В.Саганюк, О.В.Устименко, М.М.Лобко та ін. –К.: Академпрес, 2017.– 182 с.
27. Семенченко А.І. Методологія стратегічного планування у сфері національної безпеки України: Монографія / А.І. Семенченко. – К. : НАДУ, 2008. – 429 с.
28. Сергійчук В.І. Етнічні межі та менталітет українського народу: монографія - 2-е вид./ В.І.Сергійчук. - К.: Укр. видав. спілка, 2000. - 430 с.
29. Ситник Г.П. Державне управління національною безпекою України (теорія і практика): монографія / Г. Ситник – К. : Вид-во НАДУ, 2004. – 408 с.
30. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): Підручник. К.:НАДУ, 2012. – 344 с.
31. Ситник Г.П. Інституційно-цивілізаційна парадигма дослідження проблем та державно-управлінських аспектів забезпечення національної безпеки // Вісник НАДУ– 2011. – вип. 2. – С.25-34
32. Ситник Г. П. Національна безпека України: теорія і практика : Монографія/ Г. П. Ситник, В. М. Олуйко, М. П. Вавринчук ; за заг. ред. Г. П. Ситника. - Хмельницький ; К. : Вид-во "Кондор", 2007. - 616 с
33. Ситник Г. П. Сутність кризових ситуацій соціального характеру у контексті національної безпеки: філософсько-управлінський аспект // Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. № 8. – URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1479117>. Ситник Г.П., Орел М.Г. Публічне управління у сфері національної безпеки: підручник / Г.П.Ситник, М.Г.Орел, Київ: Видавець Кравченко Я.О., 2020. – 360 с

36. Смолянук В. Ф. Системні засади національної безпеки // Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого" № 2 (37) 2018. – С. 107-126

37. Снігир О. Тенденції та пріоритети розвитку безпекової та оборонної політики ЄС [Електронний ресурс] / О. Снігир // Офіційний сайт НІСД. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/desember08/9.htm>

38. Співак В.М. Політико-правовий та соціокультурний виміри глобалізації: монографія / В.М. Співак. – К.: Логос, 2011. – 416 с.

39. Угода між Європейським Союзом і Україною про визначення загальної схеми участі України в операціях Європейського Союзу із врегулювання криз, від 13.06.05. [Електронний ресурс] Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_648

40. Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України" [Електронний ресурс] // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#Text>

41. Філософія і методологічні проблеми воєнної теорії та практики / [Л.М. Будагьянц, І.С. Печенюк, М.М. Шевченко та ін.]; під заг. ред. В.Ф. Баранівського. – К.: НАОУ, 2012. – 524 с.

42 Храбан І.А. Система європейської безпеки і напрями воєннополітичної інтеграції України до її структур: монографія. / І.А.Храбан. – К.: Варта, 2005. – 544 с.

43 Шарп Джін. Від диктатури до демократії: концептуальні засади здобуття свободи / Пер. з англ. Ін-т ім. Альберта Ейнштейна. – Львів: Сполом, 2004. – 83 с. 140. Шварцмантель Дж. Идеология и политика / Дж. Шварцмантель. – Харьков: Изд-во Гуманитарный Центр, 2009. – 312 с.

44. Шевцов А., Мерніков Г. Формування та реалізація державної політики у сфері національної безпеки у країнах-членах ЄС [Електронний ресурс] / А. Шевцов, Г. Мерніков // Офіційний сайт НІСД. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/Juli08/13.htm>

47. Wolfers A. A Discord and Collaboration. Essay of International Politics.

Foreword by Reinhold Niebuhr; Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1962.- P.150

48. Brown H. Thinking About National Security. Defense and Foreign Policy in a Dangerous World. – Colorado, 1983. – p. 4.

49. U.S. National Security: A Framework for Analysis / Ed. By Kauffman, J.McKittrick, T.Leney. – Lexington (Mass), 1985. – pp. 12, 14.

51. Types of EU law. An official website of European Union. Види законодавства ЄС. Офіційний веб-сайт Європейського Союзу. URL:https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/types-eu-law_en.

52. What the European Commission does in strategy and policy. An official website of European Union. URL:https://ec.europa.eu/info/about-european-commission/what-european-commission-does/strategy-and-policy_en.

52. European Commission does in strategy and policy. URL:https://ec.europa.eu/info/about-european-commission/what-european-commission-does/strategy-and-policy_en.